

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových a enviromentálních studií

Historie rozvoje Zambie a Zimbabwe po roce 1953

Bakalářská práce

Autor: Matěj Novák

Vedoucí práce: Mgr. Martin Schlossarek, Ph.D.

Olomouc 2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Historie rozvoje Zambie a Zimbabwe po roce 1953“ vypracoval samostatně a uvedl jsem veškerou použitou literaturu a zdroje.

V Olomouci dne 11. 4. 2024

.....

Matěj Novák

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat svému vedoucímu práce Mgr. Martinu Schlossátkovi, Ph.D. za odborné vedení, vstřícný přístup a cenné rady, které mi velmi pomohly při zpracování této bakalářské práce. Také bych rád poděkoval své rodině za trpělivost, povzbuzení a podporu.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: Matěj NOVÁK

Osobní číslo: R21555

Studijní program: B0588A330001 Mezinárodní rozvojová a environmentální studia

Téma práce: Historie rozvoje Zambie a Zimbabwe po roce 1953

Zadávající katedra: Katedra rozvojových a environmentálních studií

Zásady pro vypracování

Bakalářská práce popisuje historický vývoj rozvoje v Zambii a Zimbabwe od roku 1953 po současnost. Práce se tématem zabývá ze dvou úhlů: 1. zaměří se na klíčové události ovlivňující ekonomický, institucionální a legislativní vývoj. 2. analyzuje vývoj ekonomiky, ale také zdraví a vzdělání obyvatelstva. Cílem této práce je analýza a následná komparace historického rozvoje v Zambii a Zimbabwe.

Rozsah pracovní zprávy: 10 – 15 tisíc slov

Rozsah grafických prací: dle potřeby

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná

Seznam doporučené literatury:

Hampway G., 2008, Local Economic Development in the City of Lusaka, Zambia [Internet], Copyright © 2023 Springer Nature Switzerland AG, Vydavatel: Urban Forum 19, vol. 11, Iss. 6, str. 187-204, Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s12132-008-9027-8>

Kelly M., 1991, Education in a Declining Economy: me Case of Zambia: 1975-1985 EDI Development Policy Case Series [Internet], Copyright © 2023 Institute of Education Science, Vydavatel: Sales Unit World Bank, ISSN 1013-333X Dostupné z: <http://eric.ed.gov/?id=ED337411&fbclid=IwAR3ExVTG1OBm3RseBLVgTryxnR5VoEAJYsoo54uxAea0P8V-41WMX4ebF88>

Harrison D., 2021, Value of Traditional Ceremonies in Socio-Economic Development. A Case of Some Selected Traditional Ceremonies in Zambia [Internet], Copyright © 2022 ARC Vydavatel: International Journal of Humanities Social Sciences and Education (IJHSSE), vol. 8, Iss. 2, str. 134-141, ISSN 2349-0381 Dostupné z: <https://doi.org/10.20431/2349-0381.0802012>

Mutenga M., 2021, me determinants of Zimbabwe's economic policies on socioeconomic development:1980-2015 [Internet], Copyright

© 2023 ProQuest LLC, Vydavatel: University of Johannesburg, Kapitola: 1 – 3, str. 1 – 123, ISSN: 28821099, Dostupné z: <http://www.proquest.com/openview/069e64a8611bb5394850640fc0d59deb/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2026366&diss=y>

Mago S. & Musasa G., 2013, me impact of globalization on business and economic development in Zimbabwe [Internet], Vydavatel: East Asian Journal of Business Management, vol. 3, Iss. 2, str. 31-37, ISSN: 2234-3059, Dostupné z: <https://koreascience.kr/article/JAKO201317054958946.pdf>

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Martin Schlossarek, Ph.D.
Katedra rozvojových a environmentálních studií

Datum zadání bakalářské práce: 11. dubna 2023

Termín odevzdání bakalářské práce: 11. dubna 2024

L.S.

---

doc. RNDr. Martin Kubala, Ph.D.

děkan

---

doc. Mgr. Zdeněk Opršal, Ph.D.

vedoucí katedry

V Olomouci dne 12. května 2023

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá komplexní analýzou rozdílů směrů vývoje Zambie a Zimbabwe po jejich oddělení a následném osamostatnění. Na základě klíčových indikátorů, jako jsou historické události, vzdělávací a zdravotnická politika a také finanční rozvoj tato studie určuje, která ze dvou zemí dosáhla lepšího růstu a udržitelnosti. Skrze hloubkový průzkum uvedených dat a historického kontextu je zřejmé, že Zambie doposud předvedla největší pokrok v oblasti udržitelného rozvoje. Tento výzkum přispívá k lepšímu pochopení faktorů, které ovlivnily dlouhodobé výsledky rozvoje v bývalých afrických koloniích.

Klíčová slova

Zambie, Zimbabwe, ekonomie, vzdělání, zdravotnictví, kolonie

Abstract

This bachelor thesis delves into a comprehensive comparative analysis of the developmental trajectories of Zambia and Zimbabwe following their independence and subsequent separation in 1953. By examining key indicators such as historical events, education and healthcare policies, as well as financial development, this study seeks to determine which of the two countries has achieved better growth and sustainability. Through an in-depth evaluation of the data and historical context, it is concluded that Zambia has demonstrated the most sustainable development progress to date. This research contributes to a better understanding of the factors influencing long-term development outcomes in post-colonial African nations.

Key words

Zambia, Zimbabwe, economics, education, health, colonies

Obsah

Seznam grafů	8
Seznam použitých zkratk	9
Úvod	10
Cíle	11
Metody	11
1. Historicko-kulturní kontext Zambie	12
1.1 Předkoloniální Zambie	12
1.2 Období kolonizace	14
1.3 Post-koloniální Zambie	17
1.4 Vývoj ekonomiky v Zambii	22
1.5 Vývoj vzdělání v Zambii	28
1.6 Vývoj zdravotnictví v Zambii	30
2. Historicko-kulturní kontext Zimbabwe	33
2.1 Předkoloniální Zimbabwe	33
2.2 Období kolonizace	35
2.3 Post-koloniální Zimbabwe	40
2.4 Vývoj ekonomiky v Zimbabwe	43
2.5 Vývoj vzdělání v Zimbabwe	49
2.6 Vývoj zdravotnictví v Zimbabwe	52
3. Komparace Zambie a Zimbabwe	56
Závěr	60
Seznam literatury	61

Seznam grafů

1. Graf 1.0: Růst HDP Zambie (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)
2. Graf 1.1: HDP na obyvatele Zambie (v tisících USD), Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)
3. Graf 1.2: Míra inflace Zambie (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)
4. Graf 1.3: Míra úmrtnosti obyvatelstva Zambie, Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)
5. Graf 2.0: Růst HDP Zimbabwe (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)
6. Graf 2.1: HDP na obyvatele Zimbabwe (v tisících USD), Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)
7. Graf 2.2: Míra inflace Zimbabwe (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)
8. Graf 2.3: Míra úmrtnosti obyvatelstva Zimbabwe, Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)
9. Graf 3.0: Porovnání růstu HDP v Zambii a Zimbabwe (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování
10. Graf 3.1: Porovnání HDP na obyvatelstva v Zambii a Zimbabwe (v tisících USD), Zdroj: vlastní zpracování
11. Graf 3.2: Porovnání míry inflace Zambie a Zimbabwe (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování
12. Graf 3.2: Porovnání míry úmrtnosti obyvatelstva Zambie a Zimbabwe (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování

Seznam použitých zkratk

SRANC - Southern Rhodesian African National Congress (Africký národní kongres Jižní Rhodesie)

NDP - National Democratic Party (Národní demokratická strana)

ZAPU - Zimbabwe African People's Union (Zimbabwejská africká lidová unie)

ZANU - Zimbabwe African National Union (Zimbabwejská africká národní unie)

ZIPRA - Zimbabwe People's Revolutionary Army (Zimbabwejská lidová revoluční armáda)

ZANLA - Zimbabwe African National Liberation Army (Zimbabwejská africká národní osvobozená armáda)

ZANU-PF - Zimbabwe African National Union – Patriotic Front (Africký národní svaz Zimbabwe - Vlastenecká fronta)

IMF - International Monetary Fund (Mezinárodní měnový fond)

ESAP - Economic Structural Adjustment Programs (Programy strukturálního přizpůsobení ekonomiky)

MDC - Movement for Democratic Change (Hnutí za demokratickou změnu)

BSAC - British South Africa Company (Britská jihoafrická společnost)

UNIP - United National Independence Party (Sjednocená národní strana nezávislosti)

MMD - Movement for a Multi-party Democracy (Hnutí za demokracii více stran)

PF - Patriotic Front (Vlastenecká fronta)

UPND - United Party for National Development (Sjednocená strana pro národní rozvoj)

NHS - National Health Service (Národní zdravotnická služba)

UNICEF - United Nations International Children's Emergency Fund (Mezinárodní dětský fond neodkladné pomoci)

HDP - Hrubý domácí produkt

PZI - Přímé zahraniční investice

ZMW - Zambijská kwacha

Úvod

Tato bakalářská práce se zaměřuje na srovnávací analýzu Zambie a Zimbabwe, dvou sousedních států v jižní Africe, které se pyšní bohatou historií, rozmanitými kulturami, avšak odlišnými směry rozvoje. Ačkoli sdílejí společné hranice a přírodní bohatství, včetně impozantních Viktoriinských vodopádů, jejich ekonomické, politické a sociální směry se v posledních letech významně liší. Tato práce zkoumá původ jejich rozdílných směrů se zaměřením na správu státu po získání nezávislosti, ekonomický vývoj a sociokulturní poměry, které ovlivnily jejich současný stav. Analyzováním klíčových indikátorů, jako je růst HDP, míra inflace a míra úmrtnosti obyvatelstva, je tato práce užitečným návodem pro určení rozdílů a podobností mezi oběma zeměmi. Práce také zkoumá, jak se každá země vypořádala s výzvami, jako jsou finanční krize, reformy ve zdravotnictví a vzdělávání. Prostřednictvím tohoto rozsáhlého porovnání si práce klade důraz přispět k hlubšímu pochopení složitých vztahů a vzájemného působení historického dědictví, modelů správy a strategií rozvoje, které formují osudy obou národů.

Tato práce se je rozložena na tři hlavní části v první části výzkumu se zaměříme na Zambii. Představíme historický vývoj země od kolonialismu po současnost a následně se zaměříme na ekonomicko-sociální aspekty jakož je HDP, inflace a úmrtnost obyvatelstva a zároveň nahlédneme na kvalitu vzdělání a zdravotnictví v zemi. Druhá část se zaměří na protější zemi Zimbabwe, kde postup výzkumu je zachován a prvně se také zaměříme na historii země a její vývoj. Následuje průzkum ekonomických, politických vývoje v zemi společně se vzděláním a zdravotnictvím. Třetí část je věnována komparaci těchto dvou zemí a vyznačuje aspekty ve kterých Zambie vyniká před Zimbabwe jakož je ekonomický sektor, kvalita vzdělávání a zdravotní péče.

Cíle

Cílem výzkumu je analýza a porovnání klíčových indikátorů jako je růst HDP, inflace, politická stabilita v zemi, kvalita zdravotní péče a úroveň vzdělání. Pro znázornění, která ze dvou zemí má lepší a stabilnější rozvoj byly vytvořeny grafické znázornění kde je patrné vidět, jak se zemím v daném aspektu vede. Za pomoci zjištěných ukazatelů se prokázalo, že Zambie míří cestou lepšího rozvoje. Hlavním cílem je tedy komparace těchto dvou států. První dílčí cíl je popis historického rozvoje Zambie a Zimbabwe. Druhý dílčí cíl se soustředí na ekonomický, vzdělávací a zdravotnický sektor těchto dvou zemí.

Metody

V práci byla použita metoda kompilace a následná metoda komparace. Pro metodu porovnávání byli vybrané datové řady jako růst míry HDP, inflace a úmrtnost obyvatelstva. Většina informací pochází z elektronických zdrojů dostupné z internetu, jelikož se zde nachází nejvíce informací o dané problematice. Za pomoci anglických klíčových slov byly nalezeny potenciálně vhodné akademické práce a vědecké články, které byly následně na základě abstraktů vyselektovány. Ty vhodné byly následně přečteny s mimořádnou pozorností zaměřenou na sekce související s obsahem této práce a na citace v nich obsažené. Pro vyhledávání jsem používal klíčová slova jako ekonomie, vzdělání a zdravotnictví.

1. Historicko-kulturní kontext Zambie

1.1 Předkoloniální Zambie

Ve snaze vytvořit základní obrázek geografické situace a klimatických podmínek Zambie, na začátku této kapitoly uvádím klíčové údaje, které nám pomohou k lepší představě o této zemi. Zambie, oficiálně známá jako Republika Zambie, je vnitrozemský stát ležící v jižní Africe. Sousedí s osmi zeměmi, s Demokratickou republikou Kongo na severu, Tanzanií na severovýchodě, Malawi na východě, Mosambiku, Zimbabwe, Botswanou a Namibií na jihu, a na západě s Angolou. Hlavním a největším městem Zambie je Lusaka, která se nachází ve středu jižní části země a představuje politické, ekonomické a kulturní centrum národa. S rozlohou 752614 kilometrů čtverečních se tato země vyznačuje svou geografickou diverzitou. (Roberts, 1976)

Podnebí v Zambii je výrazně ovlivněno geografickou polohou a vysokou nadmořskou výškou většiny území. Pro zemi je typické tropické klima, má tři hlavní roční období: chladné a suché období od května do srpna, teplé a suché období od září do listopadu a teplé a vlhké období, od prosince do dubna. Tato sezónní variabilita má zásadní vliv na zemědělství, přírodní ekosystémy a každodenní život obyvatel. Centrální a západní části země dominují rozlehlé pláne a náhorní plošiny, které se pohybují v nadmořských výškách od 1000 do 1400 metrů, což vytváří mírnější podnebí než v ostatních oblastech tropické Afriky. (Simson, 1985)

Jedním z nejvýznamnějších geografických rysů Zambie je řeka Zambezi, která tvoří její jižní hranici a je známá Viktoriínskými vodopády, které patří mezi největší a nejslavnější vodopády na světě. Zambezi a její přítoky jsou klíčové pro zavlažování, rybolov a jako zdroj hydroelektrické energie. Na severu Zambie se rozkládá Bangweulská bažina a jezero Bangweulu, jedinečné ekosystémy, které hostí bohatou biodiverzitu, včetně vzácných a endemických druhů. Další významnou vodní plochou je jezero Tanganyika na severovýchodní hranici, jedno z nejhlubších a nejstarších jezer na světě. Země má také významné minerální bohatství, zejména v měděném pásu na severozápadě, který je hlavním zdrojem jejího hospodářského bohatství. Těžba sice představuje významnou složku ekonomiky, ale geografické a přírodní zdroje Zambie také nabízejí potenciál pro

rozvoj v oblastech jako zemědělství, turistika a obnovitelná energie. (Simson, 1985)

Dále si nejdříve krátce představíme složitou historii této země, až do roku 1953, abychom získali komplexní přehled o událostech, které ovlivnily Zimbabwe do poloviny 20. století. Mnohé národy a království zde v minulosti našly svůj domov v různém období. Prvními obyvateli této oblasti byli Khoisanové, lovci a sběrači, kteří byli postupně vytlačeni bantuskými migračními vlnami, přicházející ze severu kolem prvního tisíciletí našeho letopočtu. V oblasti dnešní Zambie se formovaly rozmanité politické a sociální systémy, od malých rolnických komunit až po větší království a říše. Ve středověku se v oblasti dnešní Zambie vyvinuly rozsáhlé obchodní sítě, které spojovaly region s východoafrickými pobřežními městy a dále s vnitrozemím Afriky. Tyto sítě přispěly k rozšiřování obchodu se zlatem, mědí a slonovinou, čímž se posílily místní ekonomiky a kultury. (Roberts, 1976)

Zambie byla místem, kde se křížily různé kulturní a ekonomické vlivy, díky své poloze na křižovatce několika důležitých obchodních tras. S úpadkem Velkého Zimbabwe se jeden z princů, Nyatsimba Mutota, odštěpil a založil nové království Mutapa, které vládlo území mezi řekami Zambezi a Limpopo od 14. do 17. století. Mutapské království se zapojilo do transkontinentálního obchodu s Indickým oceánem. Převážně vyváželo zlato a slonovinu za asijské hedvábí a keramiku. Jednou z nejvýznamnějších předkoloniálních entit v oblasti bylo Království Luba, které vzniklo v 16. století. Luba bylo známé svým sofistikovaným politickým systémem založeným na rozsáhlé síti náčelníků a králů a vynikalo v umění a řemeslech. Vliv tohoto království se rozprostíral i mimo dnešní hranice Zambie a měl klíčovou roli v regionálním obchodu, zejména v obchodu s mědí, která je do dnes důležitým exportním artiklem. (Simson, 1985)

V 19. století byla Zambie zkoumána evropskými průzkumníky, z nichž nejvýznamnější byl David Livingstone, který se zabýval Zambií v 50. letech 19. století jako první Evropan. Jeho záznamy a pozorování podnítily koloniální zájem, který vyvrcholil britským převzetím kontrol nad územím, známým jako Severní Rhodesie, na konci 19. století. V roce 1890 vyrazil z Bechuanalandu pionýrský oddíl, který 12. září dorazil na místo budoucího hlavního města Rhodesie.

Ndebelové tuto evropskou invazi nesli s nelibostí a v roce 1893 se chopili zbraní, ale přesto po měsících urputných bojů, byli poraženi. V roce 1896 Ndebelové znovu povstali a po návratu z Londýna se Rhodes setkal s náčelníky Ndebele a přesvědčil je, aby uzavřeli mír. Šonové zpočátku Evropany přijali, ale i oni se začali bouřit a celá země byla spacificována až v roce 1897. (Roberts, 1976)

1.2 Období kolonizace

Těžařský magnát Cecil Rhodes zajistil, že rozsáhlé území na severu i na jihu od Zambezi se dostalo během rozdělení Afriky do sféry britského vlivu. V roce 1889 udělila britská vláda koncesní listinu společnosti British South Africa Company (BSAC) vedené Rhodesem, která jí dala pravomoc správy a umožnila jí si nárokovat africké území na úkor jiných evropských mocností. V této fázi byl odpor vůči bílé expanzi minimální, protože nemoci a hladomor oslabily vůli k nesouhlasu. (Frederiksen, 2013)

Teprve v roce 1911 vznikla Severní Rhodesie, která byla spravována z nejjihnějšího, tehdejšího hlavního města, Livingstone. Z celkového počtu obyvatel, který činil přibližně jeden milion, bylo okolo 1 500 bělochů. Tito přistěhovalci se zaměřili převážně na těžbu mědi z povrchových ložisek. BSAC zemi považovala především za zdroj pracovní síly pro uhelné a zlato těžící doly v Jižní Rhodesii a pro měděné doly v Katangě, v Belgickém Kongu, které byly v roce 1910 železnici spojeny s Jižní Rhodesií a východoafrickým přístavem Beira v Mosambiku. (Konczacki, 2016)

První světová válka se na tomto území projevila velmi negativně. Vzhledem k nedostatku mužů nebyly káceny stromy a vyklízená nová půda, a tak byly zemědělské pozemky obdělávány do vyčerpání. Mužská práce byla také naléhavě potřebná pro těžbu, jelikož válka zvýšila poptávku po základních kovech ze Severní Rhodesie. Důl Bwana Mkubwa vyvážel měď v letech 1916 až 1918. Vzhledem k rostoucím nákladům na správu Severní Rhodesie byla Britská jihoafrická společnost nakonec připravena předat kontrolu nad územím Koloniálnímu úřadu v Londýně, který v roce 1924 zřídil legislativní radu. Do této rady bylo ze zhruba 4 000 členů bílé komunity zvoleno pět představitelů. Britská vláda doufala, že v rámci širší strategie posílení britského vlivu mezi Jihoafrickou republikou a Keňou dojde ke zvýšení počtu bělošských osadníků. V roce 1930

bylo jasné, že nejperspektivnějším nerostným zdrojem v zemi je měď. Obrovská ložiska byla nalezena hluboko pod prameny řeky Kafue a těžily je společnosti financované převážně z Jižní Afriky. V letech 1930 až 1931 se ceny mědi zhroutily, částečně v důsledku celosvětové krize. Nově nalezené doly však měly komparativní výhodu, protože zpracovávaly vysoce kvalitní rudy s relativně nízkými náklady. (Saunders, 2019)

Pokud šlo o kvalifikovanou pracovní sílu, byli závislí na běloších, kterým bylo třeba platit tolik, kolik by si mohli vydělat v Jižní Africe. To vedlo zaměstnavatele k toleranci vysokého obratu pracovníků, aby se vyhnuli nutnosti poskytovat zařízení, jež by podporovalo stálé usazování Afričanů ve městských centrech. Od roku 1935 ceny mědi prudce rostly a v roce 1938 se Severní Rhodesie podílela značnou mírou na celkové světové produkci mědi. I tak bohužel vývoz mědi nepřinesl velkou prosperitu. Na samotném měděném pásu nízké mzdy a špatné podmínky vyprovokovaly Afričany ke stávce ve třech dolech v roce 1935. Hlavní město bylo v tomto roce přesunuto do Lusaky. Práva na těžbu vlastnila BSAC, která řádně vybírala poplatky. Ze zbývajících zisků byly vybírány daně, ale polovinu si ponechávala britská vláda, která poskytovala jen malé dotace na hospodářský rozvoj. V roce 1938 tato opatření kritizoval hostující finanční expert Alan Pim. Ve zprávě pro koloniální úřad naléhal na větší veřejné investice do silnic, škol a zdravotnictví, a to jak pro Afričany, tak pro bělochy. Misionáři provozovali mnoho základních škol, ale středoškolské vzdělání v roce 1942 získalo pouze 35 Afričanů. (Frederiksen, 2013)

Po vypuknutí druhé světové války, v roce 1939 se Británie zavázala odkoupit celou produkci měděného pásu. Britové byli závislí na nerušené produkci mědi, a tak bylo povoleno bílým pracovníkům v dolech udržovat průmyslovou rasovou segregaci. Přesto druhá stávka afrických horníků v roce 1940 vedla k přehodnocení mzdových stupnic s ohledem na narůstající zkušenosti a dovednosti. V letech 1942 až 1946 afričtí učitelé, úředníci a duchovní zakládali v hornických městech i na venkově sociální spolky. V roce 1948 díky těmto spolkům vznikl kongres Severní Rhodesie. Někteří členové tohoto kongresu zasedali v Africké reprezentativní radě, zřízené vládou již v roce 1946. Tato rada neměla žádnou moc, ale kritizovala politické a sociální podmínky, zejména

neformální rasovou segregaci. Od roku 1948 byli do zákonodárné rady voleni také dva Afričané. (Tembo, 2021)

V některých ohledech dosáhli Afričané v prvních poválečných letech významného pokroku. Na druhou stranu tyto pokroky také posílily snahy bělochů o osadnickou samosprávu. Běloši sice tvořili méně než 2 procenta obyvatel Severní Rhodesie, ale jejich počet vzrostl v letech 1946 až 1951 z 22 000 až na 37 000 částečně díky přistěhovalcům z Velké Británie. Mnoha bělochům se zdálo, že nejlepší nadějí na upevnění jejich nadvlády je sloučení s jihem. Tato ambice získala podporu britských politiků a úředníků, kteří se obávali, že by se jinak Jižní Rhodesie dostala pod vliv afrických nacionalistů, kteří se v roce 1948 dostali v Jihoafrické republice k moci. Navzdory rozsáhlým lidovým protestům, v nichž se spojili náčelníci a kongres, byli Severní a Jižní Rhodesie i Nyasaland v roce 1953 spojeny do jihoafrické federace. (Tembo, 2021)

Federace byla zvláštní a nestabilní kompromis. Její vláda sídlila v Jižní Rhodesii, která také ovládala federální parlament a měla široké pravomoci nad celým územím. Po devalvaci libry v roce 1949 a po vypuknutí války v Koreji v roce 1950 prudce vzrostly ceny mědi. Těžební společnosti konečně začaly vyplácet pravidelně a vláda Severní Rhodesie dostávala podíl z licenčních poplatků. Po velké africké stávce v roce 1952 mzdy afrických horníků konečně vzrostly a společnosti zvýšily využívání strojů. V roce 1956 konjunktura mědi skončila a běloši v Severní Rhodesii si stále více uvědomovali, jak federální daňový systém směřoval zisky z mědi do Jižní Rhodesie. Pro africké zemědělství nebo vzdělání bylo uděláno málo, a proto mnoho Afričanů přišlo o práci navzdory federální propagandě. (Frederiksen, 2013)

Nová generace vůdců v kongresu chtěla, aby se Severní Rhodesie stala nezávislým africkým státem, jako se jí v roce 1957 stala Ghana. V roce 1958 se tito radikálové pod vedením Kennetha Kaundy, bývalého učitele a státního úředníka, oddělili od kongresu a založili Africký národní kongres Zambie a jeho nástupnickou stranu Sjdnocená národní strana nezávislosti (UNIP). Británie souhlasila s tím, že Afričané získají více pravomocí, než jim byla federální vláda ochotna přiznat. V roce 1962 zorganizovala UNIP masivní kampaň občanské neposlušnosti, i tak ale souhlasila s účastí ve volbách podle nové ústavy. Tyto

volby konané později téhož roku zajistily Afričanům většinu v zákonodárném sboru. Na konci prosince roku 1963 byla federace rozpuštěna. Počátkem roku 1964 volby založené na všeobecném hlasovacím právu dospělých přinesly UNIP rozhodující většinu a podpořila ji téměř třetina bělošských voličů. Dne 24. října roku 1964 se země stala nezávislou Republikou Zambie a členem Commonwealthu společně s Kaundou v roli výkonného prezidenta. (Scarritt, 1996)

1.3 Post-koloniální Zambie

V prvních letech nezávislosti byla Zambie relativně prosperující. Ceny mědi stouply od roku 1964 do roku 1970, čemuž napomohla i válka ve Vietnamu, a Zambie se stala třetím největším producentem mědi na světě. V roce 1964 vláda získala minerální práva od BSAC a následně zvýšila daňové zatížení těžby. Země se pustila do dlouho odkládaných investic do komunikací a sociálních služeb, protože Zambijci konečně začali převládat ve vyšších řadách státní správy, armády, podnikání a profesí. Měděný průmysl stále do značné míry závisel na odborných znalostech bělochů, ale rasová bariéra zmizela v roce 1966. Černošští dělníci si dokonce v dolech zajistili výrazné zvýšení mzdy, což se brzy projevilo i na mzdové úrovni obecně. Na druhou stranu, Zambie vynaložila obrovské náklady kvůli přežití nadvlády bělochů na druhé straně řeky Zambezi. Po jednostranném vyhlášení nezávislosti Jižní Rhodesie v roce 1965 uvalila Organizace spojených národů sankce, jejichž cílem bylo izolovat tuto zemi, avšak tyto sankce mnohem více postihly Zambii. (Kashimani, 1995)

Vývoz mědi byl přesměrován na sever a byla vybudována asfaltová silnice a ropovod do Dar es Salaamu v Tanzanii. Obchod s Rhodesií se postupně omezoval a hranice byla nakonec v roce 1973 uzavřena. Zambie se stala ve velké míře nezávislou i na Rhodesií kontrolované elektrárně na přehradě Kariba, která byla postavená v roce 1959, díky vybudování nového uhelného dolu a nových hydroelektráren. V letech 1970 až 1975 Čína vybuodovala železnici z měděného pásu do Dar es Salaamu, což Zambii a Tanzanii zavázalo k rozsáhlému obchodu s Čínou. V době nezávislosti byla národní integrace hlavním úkolem zambijjských vůdců. Bělošští osadníci nepředstavovali již žádné velké potíže a zemědělci, kteří zůstali, byli oceňováni pro svůj významný přínos do produkce potravin.

Závažným problémem byl však africký tribalismus, což je způsob myšlení nebo chování, při kterém jsou lidé loajálnější ke svému kmeni než ke svým přátelům, zemím nebo sociálním skupinám. Tento problém byl spojen s regionálními rozdíly, které se pod koloniální nadvládou ještě více prohloubily. Aby se vyloučil vznik konkurenta a Kaunda mohl setrvat u moci probíhalo neustálé přeskupování spolupracovníků ve straně a ve vládě. UNIP zpochybňovala nezávislost soudnictví, ačkoli od roku 1969 byla autorita soudců posílena jmenováním černošských zambijských soudců. (Konczacki, 2016)

V raných 70. letech 20. století zažila ekonomika Zambie výrazné zhoršení. Měď i nadále tvořila většinu exportních příjmů, avšak její cena byla nestabilní a v roce 1975 došlo k jejímu dlouhodobému poklesu. Cena ropy však prudce vzrostla a v roce 1973 se inflace, která již byla vážným problémem, zvyšovala ještě rychleji. Vláda, která byla zavázána k vysokým veřejným i soukromým výdajům, si půjčovala vysoké částky v zahraničí a čerpala z rezerv. Kvůli tomu poklesly investice, stejně jako efektivita dopravní sítě. Prezident Kenneth Kaunda se cítil ohrožen kritikou v Zambii a také neuznaným režimem v Rhodesii. Jednostranné vyhlášení nezávislosti Rhodesie přimělo Kaundu k zavedení mimořádných opatření, která umožňovala prezidentovi zadržovat politické oponenty bez soudu. V roce 1973 Národní shromáždění schválilo ústavu jedné strany a v roce 1975 převzala strana UNIP kontrolu nad hlavním zambijským novinářským vydavatelstvím. Do určité míry obava z cizího útoku poklesla s nástupem nezávislosti Mosambiku v roce 1975 a Rhodesie (Zimbabwe) v roce 1980. (Mushingeh, 1994)

Nicméně ekonomická krize se stále prohlubovala a vyvolávala značné obavy. Prezident Kaunda naléhal na obyvatele Zambie, aby jako řešení dávali přednost zemědělství před těžebním průmyslem. Politika zaměřená na rozvoj venkova však byla většinou špatně promyšlená a nedokázala tak zastavit odliv obyvatelstva do měst. Roku 1980 z celkového počtu 5,7 milionu obyvatel bylo ve městech více než 2 miliony lidí, z nichž mnozí byli bez práce, či bydlení, což nevyhnutelně vedlo k šíření nemocí a kriminality. Obyvatelé měst odmítali platit vysoké ceny, které měly motivovat více zemědělců k produkci pro trh. Vládní dotace z části řešily tento problém, ale jejich omezení v letech 1986 a 1990

vyvolalo ve městech rozsáhlé nepokoje, zejména kvůli nedostatku potravin. Obnovení dotací v roce 1987 připravilo Zambii o podporu Mezinárodního měnového fondu, která byla klíčová pro zvládnání enormních zahraničních dluhů. (Mushingeh, 1994)

V srpnu 1991, jako odpověď na rozsáhlý veřejný nátlak, Národní shromáždění zrušilo režim jedné strany. V říjnu se konaly volby, ve kterých byl Kaundu drtivě poražen Frederickem Chilubou z Hnutí za demokracii více stran (MMD). I když ve volbách, v roce 1991, bylo Zambii předurčeno stát se jedním z afrických lídrů v oblasti politické stability, k dosažení této pozice ji bránila řada domácích problémů. Vláda prezidenta Chiluby se snažila o ekonomické reformy, paradoxně však byl hospodářský pokrok omezen, protože se za jeho vlády vyskytoval mimo jiné problém rozsáhlé korupce. Kromě toho bylo Chilubovo prezidentství poznamenáno neúspěšnými pokusy opozičních sil o svržení vládnoucí strany, které byly označovány jako pokusy o státní převrat. (Mushingeh, 1994)

Národní shromáždění dne 16. května 1996 schválilo dodatky k ústavě, ve kterých bylo stanoveno, že kandidáti na prezidenta musí být občany Zambie, narození rodičům, kteří jsou rodilými Zambijci a nesmí být kmenovým náčelníkem. Daná kritéria byla v domácích i mezinárodních kruzích široce vnímána jako záměrný pokus zabránit Kaundovi v kandidatuře, protože jeho rodiče pocházeli z Malawi. Později téhož roku byl Chiluba znovu zvolen na druhé funkční období. Jeho výhra ve volbách byla některými považována za neplatnou, protože Kaundova kandidatura byla zrušena a UNIP volby bojkotoval. Chiluba musel čelit mnoha pokusům o převrat, například 28. října 1997 skupina zambijských armádních komand převzala kontrolu nad národní rozhlasovou stanicí v Lusace a prohlásila, že svrhla Chilubovu vládu. Během několika hodin však byla skupina přemožena zambijskými jednotkami věrným prezidentovi. V souvislosti s touto událostí bylo později obviněno několik osob, včetně Kaundy, který byl zatčen 25. prosince. O šest dní později byl propuštěn, ale až do června 1998, kdy byla všechna obvinění stažena byl v domácím vězení. (Chikalipah, 2019)

Občané byli nespokojeni také se stavem ekonomiky. V květnu 2001 zaměstnanci veřejného sektoru zahájili stávkou a požadovali zvýšení platů a zlepšení pracovních podmínek. Vláda stávkou ukončila v červenci, jen několik dní před tím, než měla Zambie hostit mezinárodní summit. V roce 2001 Chiluba z funkce po dvou funkčních obdobích odstoupil. Jeho nástupce Levy Mwanawasa z MMD byl vyhlášen vítězem následujících voleb a v lednu 2002 složil přísahu. Přesto, že se v předvolebních sporech potýkal s problémy si Mwanawasa rychle upevnil autoritu a zahájil kampaň proti korupci. Mezi první cíle kampaně patřil bývalý prezident Chiluba a mnoho jeho spolupracovníků, jakožto osoby, které byly údajně zodpovědné za korupci, která v 90. letech poškodila zambijskou ekonomiku. Mwanawasa také v roce 2003 inicioval revizi ústavy země ve snaze provést politickou reformu, ale některé organizace přizvané k účasti na revizi ji odmítly kvůli tomu, že samotný proces revize byl podle nich chybný. Na konci prvního funkčního období Mwanawase se však objevily obavy o jeho zdraví. Poté, co v dubnu 2006 utrpěl mrtvici Mwanawasa ujistil zemi, že je schopen vykonávat svou funkci i nadále, a ještě toho roku se ucházel o znovuzvolení, kdy získal více než dvě pětiny hlasů. Jeho největší konkurent, Michael Sata z Vlastenecké fronty (PF), vznesl obvinění z nesrovnalostí při hlasování a volby napadl. V oblastech věrných Satovi došlo k občasným násilnostem, ale výsledek voleb byl potvrzen a Mwanawasa složil v říjnu 2006 přísahu na své druhé funkční období. Koncem června 2008 Mwanawasa opět utrpěl mrtvici. Nikdy se však plně nezotavil a o několik týdnů později zemřel. (Ndlovu-Gatsheni, 2009)

Po jeho smrti byly v souladu s ústavou naplánovány mimořádné volby nového prezidenta. Mezitím vykonával funkci úřadujícího prezidenta viceprezident Rupiah Banda který byl také z MMD. Volby, které se konaly 30. října se zúčastnili čtyři kandidáti včetně Bandy a Saty. S těsným rozdílem zvítězil Banda avšak Sata, který skončil těsně druhý tvrdil, že hlasování bylo zfalšováno. V roce 2011 se konaly 20. září další prezidentské volby, ve kterých se opět proti sobě postavili Banda a Sata. Předvolební kampaně obou kandidátů byly kontroverzní a mezi hlavní témata patřila chudoba a role zahraničních investic v Zambii, zejména ze strany Číny. Velmi očekávané výsledky voleb, které se dostavily později, než se předpokládalo vytvořily v zemi rozruch. V některých

oblastech došlo k násilnostem a výtržnostem, média měla dokonce zakázáno informovat o prvních výsledcích před jejich oficiálním zveřejněním. Dne 23. září úředníci oznámili, že Sata vyhrál volby s více než 40 procenty hlasů. Banda se okamžitě vzdal a Sata ještě téhož dne složil prezidentskou přísahu. (Kolala, 2021)

Během Satova prezidentství ekonomika státu rostla, přesto ale mezi obyvatelstvem naopak rostla nespokojenost s tím, že se mu nedařilo plnit některé předvolební sliby, jako například snížit nezaměstnanost, zlepšit sociálně-ekonomickou politiku a prosazovat demokratické vládnutí. Sata ve svém funkčním období špatně snášel opozici, a proto jeho političtí oponenti byli často vystavováni šikaně a opakovanému zatýkání. O prezidentu Satovi bylo také mnoho spekulací ohledně jeho zdravotního stavu. Když byl Sata 28. října 2014 v zahraničí na léčení, zemřel v londýnské nemocnici. Dočasným prezidentem byl jmenován viceprezident Guy Scott a do 90 dnů se měly konat volby nového prezidenta, který by dokončil zbytek Satova funkčního období. Scottovi rodiče se nenarodili v Zambii a dodatek ústavy z roku 1996, který stanovil, že kandidát musí být zambijským občanem a mít rodiče, kteří se narodili v Zambii, vylučoval, aby Scott mohl kandidovat na prezidenta. Scottův prozatímní nástup do prezidentského úřadu byl pozoruhodný tím, že Scott byl první bělošskou hlavou státu v Zambii a také první v Africe od konce éry rasové segregace. (Chirwa, 2017)

V mimořádných volbách 20. ledna 2015 zvítězil Edgar Lungu, kandidát PF, se ziskem 48,3 % hlasů. Jeho nejbližší konkurent Hakainde Hichilema ze Sjedinené strany národního rozvoje (UPND) získal jen o něco méně, a to 46,7 % hlasů. Lungu složil prezidentskou přísahu 25. ledna. Řádné volby se konaly následující rok, 11. srpna 2016. Lungu se utkal s osmi dalšími kandidáty včetně Hichilemy. Nová volební pravidla nařizovala, že v prvním kole je třeba získat více než 50 % hlasů, aby se předešlo druhému kolu voleb. Po několika dnech sčítání hlasů volební komise oznámila, že Lungu zvítězil s 50,35 % hlasů. Jeho nejbližším vyzyvatelem byl opět Hichilema, kterému bylo připsáno 47,63 %. Hichilema a UPND však vznesli obvinění z nesrovnalostí a obrátili se se stížností na Ústavní soud. Jejich žaloba však byla zamítnuta a Lungu složil prezidentskou přísahu 13. září. (Chikalipah, 2019)

Linguova vláda byla poněkud prosperující a chválena za mnoho infrastrukturních projektů, které dokončila včetně zlepšení stávajících a výstavby i nových silnic. Dále potom výstavby mnoha nových škol, zvýšení energetické kapacity země, rekonstrukce mezinárodních letišť, výstavby nových zdravotnických zařízení a modernizaci stávajících objektů. Země však v kontrastu se zlepšením infrastruktury zažívala zhoršující se ekonomickou situaci, ke které se přidala pandemie COVID-19 začínající v roce 2020. Znepokojující bylo také omezování svobod, o kterém svědčí potlačování a pronásledování médií a opozičních stran. Později v roce 2020 vyvolala Linguova PF kontroverzní pokus o změnu ústavy, který však skončil neúspěchem. Lungu si od těchto změn sliboval rozšíření prezidentských pravomocí. V prezidentských volbách konaných 12. srpna 2021 se Lungu a Hichilema opět střetli, společně s dalšími 14 kandidáty. V těchto volbách se Hichilema stal vítězem, když získal přes 57 % hlasů, zatímco Lungu dostal jenom 38 % hlasů. Lungu uznal svou porážku a Hichilema byl inaugurován 24. srpna. Současně s prezidentskými volbami se uskutečnily i volby do Národního shromáždění, ve kterých Hichilemova strana UPND získala lehce nad polovinu křesel a Linguova PF těsně přes třetinu. (Kolala, 2021)

1.4 Vývoj ekonomiky v Zambii

Od konce koloniální nadvlády je zambijská ekonomika převážně založena na těžbě nerostných surovin, především kobaltu a mědi. Od začátku 70. let 20. století tvořil těžební sektor více než 70 % výnosů z exportu, což poukazuje na absolutní dominanci těžebního sektoru. (Kelly, 1991)

Průmyslová přidaná hodnota je největším přispěvatelem k reálnému HDP, a v tomto období dosahovala průměrně asi 43 % ročně. Kromě toho sektory služeb a zemědělství dosahovaly v průměru 41 % a 16 % ročně mezi lety 1970 a 2020. Navzdory tomu, že je země bohatá na minerální zdroje úroveň chudoby v Zambii je stále vysoká. Mírně přes 50 % populace žije pod hranicí chudoby a míra chudoby je na venkově o 77 % vyšší než v městských oblastech, kde činí 23 %. Během následujících let byl silný vztah mezi hospodářským růstem a populací v Zambii. Po získání nezávislosti se zambijská ekonomika rozvíjela průměrným ročním tempem asi 3,3 %, zatímco populace rostla průměrným ročním tempem okolo 2,8 %. (Chirwa, 2017)

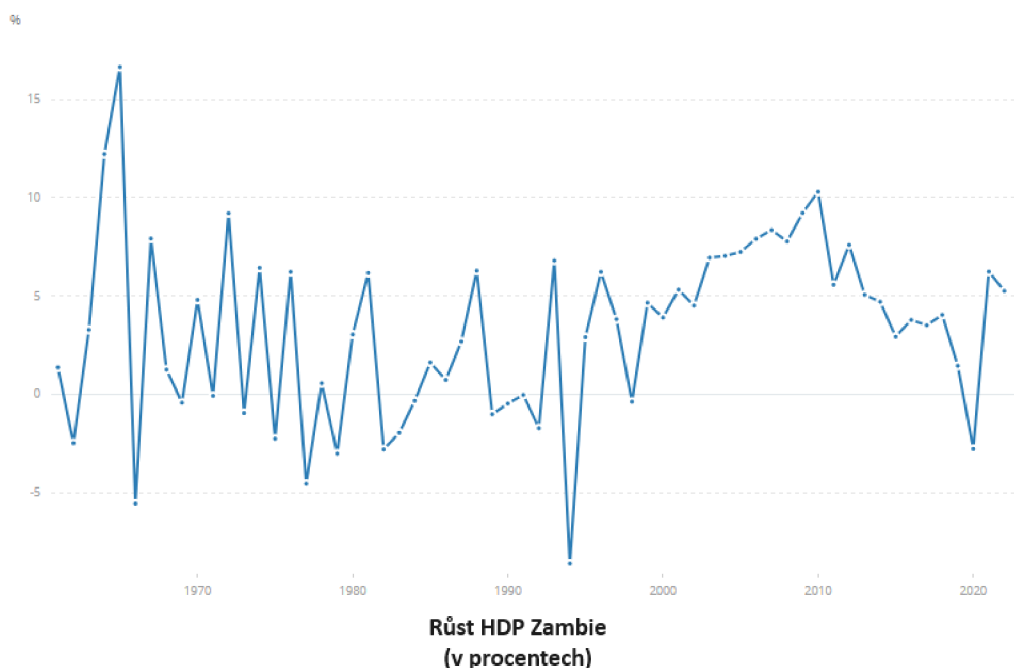
Zemědělské činnosti jsou zdrojem obživy pro více než dvě třetiny obyvatelstva v Zambii. Bohužel produktivita zemědělství výrazně klesla z 830 USD na pracovníka v roce 1970 na 270 USD v roce 2020. Ostatní sektory ekonomiky také zaznamenaly pokles produktivity ve stejném období, s výjimkou výrobního sektoru. Hlavními výzvami pro inkluzivní a udržitelný růst v Zambii jsou nedostatečně rozvinuté infrastrukturní služby, nízká kvalita lidského kapitálu, vysoká finanční exkluze a asi 60 % dospělé populace nemá přístup k formálním bankovním institucím. Bohužel země také trpí na to, že má slabé politické instituce a nevýhodné podnikatelské prostředí. (Kolala, 2021)

Zambie je druhým největším producentem mědi v Africe a na světovém žebříčku se umístila na osmém místě. Jakékoliv neočekávané oslabení cen mědi často vyvolává nežádoucí ekonomické důsledky. Měď je pro Zambii významným zdrojem devizových příjmů, tvoří více než 70 % celkových výnosů z exportu. (Hampwaye, 2008)

Rozsáhlá těžba minerálních zdrojů původně s malými přidanými hodnotami a vytvářením levných pracovních míst, se stává čím dál více volatilní a nedostatečně přispívá k inkluzivnímu růstu. Zemědělský sektor, který zaměstnává většinu pracovní síly, zůstává však nediverzifikovaný a vykazuje nízkou a klesající produktivitu, což zhoršuje socioekonomické vývojové výzvy. (Chikalipah, 2019)

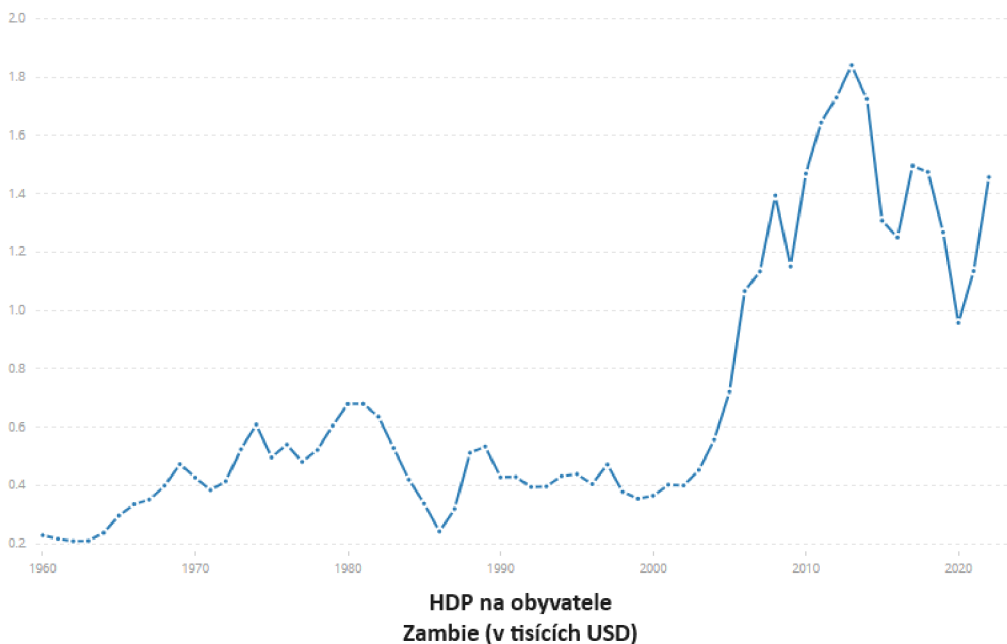
Reálné HDP se v roce 2021 zotavilo na růst 4,6 % a v roce 2022 na 3,0 % po poklesu o 2,8 % v roce 2020. Toto zotavení bylo hlavně poháněno velkoobchodem, maloobchodem, zemědělstvím a těžbou. Inflace klesla z 22,1 % v roce 2021 na 10,1 % v roce 2022, přičemž hlavním faktorem byl pokles cen potravin. Úroková sazba byla udržována na 9,0 % v letech 2021 a 2022 kvůli

inflačním tlakům a rizikům ve finančním sektoru. Rozpočtový deficit činil 8,1 % HDP v roce 2021 a 8,9 % v roce 2022, což je pokles z 13,8 % v roce 2020.

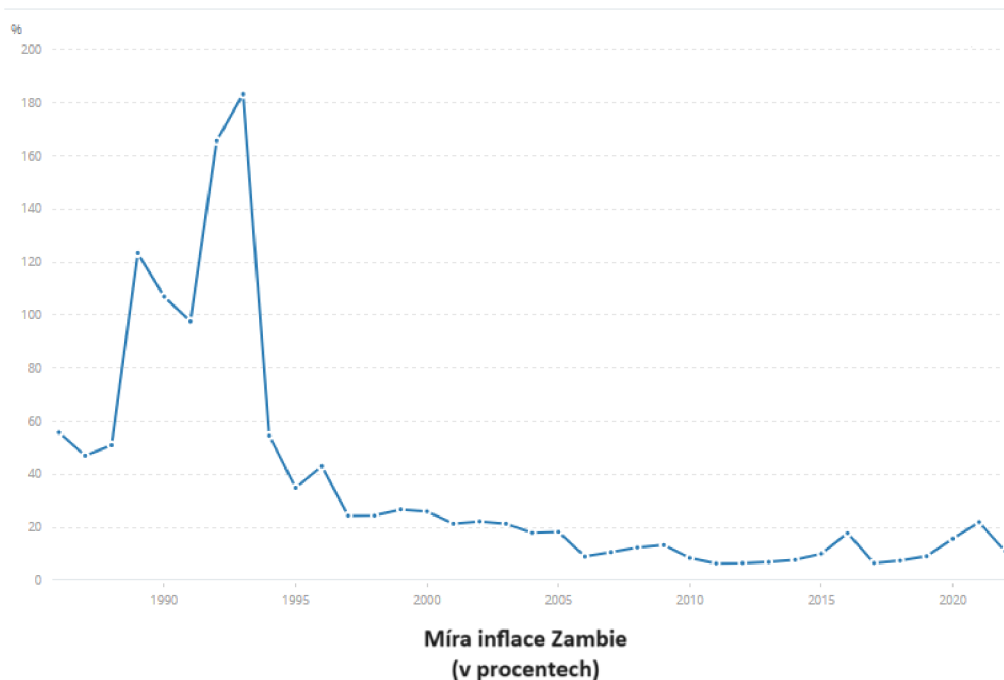
Graf 1.0: Růst HDP Zambie (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)

V roce 2021 došlo k zaznamenání obchodního přebytku ve výši 12,1 %, což bylo zapříčiněno zvýšením objemu a ceny exportovaného zboží a současným poklesem dovozu spotřebního zboží. Díky rozšíření úvěrových možností a alokaci speciálních práv od Mezinárodního měnového fondu se mezinárodní rezervy zvýšily z pokrytí dovozu na 2,4 % v roce 2021 na 3,6 % v roce 2022. Přesto zůstává Zambie v situaci, kdy její dluh převyšuje 104 % jejího HDP. V letech 2021 a 2022 se zlepšila situace ve finančním sektoru, kde se podíl nevykonných úvěrů snížil z 9,0 % v roce 2021 na 6,1 % v roce 2022, což bylo důsledkem oživení podnikatelské aktivity. Objem úvěrů poskytnutých soukromému sektoru dosáhl 8,9 % HDP v roce 2021 a 9,2 % v roce 2022.

Graf 1.1: HDP na obyvatele Zambie (v tisících USD), Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)

V roce 2023 se HDP zvýšilo na 4,0 % a odhady ukazují, že by mělo dosáhnout 4,2 % do konce roku 2024, díky nepřetržitému zlepšení v odvětvích těžby, služeb a výroby. K tomuto růstu přispěly i rostoucí světové ceny mědi a rostoucí důvěra na trhu v důsledku opatření zaměřených na stabilizaci státních financí. Růst reálného HDP na obyvatele se mírně zvýšil na 1,2 % v roce 2023 a očekává se, že v roce 2024 dosáhne 1,4 %. Inflace poklesla na 8,5 % v roce 2023 a očekává se její další snížení na 7,1 % v roce 2024. Rozpočtový deficit se udržel na úrovni 8,1 % HDP v roce 2023 a očekává se, že v roce 2024 klesne na 7,3 %, díky zvýšeným sociálním výdajům. Mezi potenciální rizika patří zvýšení cen paliva a elektřiny. Dále také nestabilita cen hnojiv a mědi na světovém trhu.

Graf 1.2: Míra inflace Zambie (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)

Globální růst země je aktuálně pomalý a dosahuje 1,7 % což je poněkud daleko od původních odhadů které byly okolo 3 %. Zpříšňující se měnová politika ze strany centrálních bank spolu s vysokým zadlužením naznačuje, že investice mohou slábnout a může dojít k nárůstu finančních problémů u firem, což by mohlo dále brzdit růst ekonomiky. V subsaharské Africe se sice HDP zvyšovalo rychleji než celosvětový průměr, ale i zde došlo k poklesu z 4,3 % v roce 2021 na 3,4 % v roce 2022. Tento zpomalený růst byl způsobený řadou faktorů, včetně vysoké inflace, přísnějších finančních podmínek na světovém trhu a menšími poptávkami po neenergetických surovinách, zejména z Číny. K tomu válka na Ukrajině způsobila prudký vzestup cen potravin a energií, což vyvolalo krizi životních nákladů v regionu a uvrhlo do chudoby miliony lidí. Zvýšení životních nákladů způsobilo, že region ztratil většinu svých předpandemických zisků v boji proti chudobě. (Harrison, 2021)

Zvýšení cen potravin nyní představovalo polovinu celkové inflace v Zambii v roce 2022 a zvýšilo průměrnou inflaci v regionu na 13 %, což je téměř třikrát více než před pandemií. Ekonomika Zambie se po pandemii rychle

vzchopila, s růstem HDP o 4,6 % v roce 2021 oproti poklesu o 2,8 % v roce 2020. K ekonomické nestabilitě a omezenému růstu přispěl i klesající zájem investorů a nepřetržité obavy z udržitelnosti zambijského dluhu. Inflace pokračovala ve svém poklesu v roce 2022, z 15,1 % na začátku roku až na 9,9 % na jeho konci. (Mfula, 2023)

V prvním čtvrtletí roku 2022 dosáhl export 3,3 miliard dolarů díky vysokému objemu a cenám vývozu mědi, zatímco import byl zaznamenán na úrovni 1,7 miliardy dolarů kvůli sníženému dovozu spotřebního zboží. Ve druhém čtvrtletí exporty klesly na 2,9 miliardy USD v důsledku poklesu cen mědi, což odrazilo snížení jak produkce mědi, tak její cena na devizovém trhu. Import se naopak na 2,1 miliardy USD v důsledku oživení ekonomické aktivity a posílení kwachy. Na konci roku 2022 export země znovu poklesl na 2,7 miliardy dolarů kvůli poklesu zásob mědi a zlata v důsledku poklesu cen na finančním trhu. Import země zahrnuje mezistupňových a kapitálových zboží, jako jsou hnojiva, stroje a vybavení, celkový dovoz narostl na 2,2 miliardy dolarů. (Chapfika, 2023)

Země se v současné době potýká s náročnou dešťovou sezónou a epidemií cholery, která do konce února 2024 zaznamenala 20 577 případů a 699 úmrtí, což vedlo ke zpoždění otevření škol a má významně negativní vliv na hospodářský růst, jehož očekávaná míra je jen 2,7 %. Předběžné odhady naznačují, že více než polovina vysazených plodin utrpěla škody, což má bezprostřední dopad na spotřebu v domácnostech. Ačkoli byly zavedeny opatření k omezení spotřeby elektřiny, aby se zmírnil její dopad na hospodářské aktivity, zejména v těžebním sektoru a životně důležitých službách, nedostatek energie brzdí celkovou soběstačnost. Přesto se očekává, že v polovině roku 2024 dojde k oživení těžebního sektoru, které by mělo podpořit růst v průmyslu, vývozu a v službách souvisejících s těžbou. Tento očekávaný nárůst produkce je motivován předpokládanou realizací slibných přímých zahraničních investic. Nicméně přísná měnová politika a zvýšené domácí financování vlády budou pravděpodobně omezovat dostupnost úvěrů pro soukromý sektor v důsledku vyšších úrokových sazeb. (Mfula, 2023)

1.5 Vývoj vzdělání v Zambii

V Zambii došlo k výraznému rozvoji ve zpřístupnění vzdělávacího systému a postupně se podařilo zvýšit úroveň zápisu do základních škol o 81,8 procent. Nejnovější hodnocení čtenářské gramotnosti žáků na začátku školní docházky dosáhlo čtenářské úrovně odpovídající národním standardům pouze čtyřicet procent žáků druhé třídy. Přestože se země stále potýká s nedostatkem zdrojů, kvalitou vzdělání a zvyšování úrovně přechodu na střední školy a vysoké školy pokračují ve zlepšování situace ve školním systému. Sedmiměsíční ztráta v učení způsobená pandemií COVID-19 však tyto snahy dále komplikuje. (Mwanza, 2020)

Ministerstvo školství země neustále pracuje na vývoji či převzetí relevantních výukových a učebních materiálů posiluje schopnosti hodnocení jak ve třídách, tak na národní úrovni a snaží se o zvýšení zapojení rodičů a komunity do vzdělávání dětí s cílem podpořit jejich gramotnost. Zřizuje distribuční kanály pro učební materiály zaměřené na čtenářskou gramotnost v angličtině a sedmi místních jazycích, včetně výukových materiálů pro děti se speciálními potřebami pro učitele na základních školách. Ministerstvo školství podporuje 1,4 milionu dětí v mateřských a základních školách až do třetí třídy, čímž dosahuje více než poloviny veřejných základních a komunitních škol v Zambii. Učitelé si navzájem pomáhají v rámci své komunity sdílením studijních materiálů a metodik, což zvyšuje kvalitu poskytovaného vzdělání. (McCoy, 2016)

Země také podporuje vývoj a zavedení komplexních politik a regulačního rámce ke snížení překážek vstupu na trh pro soukromé poskytovatele základního vzdělání. Součástí tohoto úsilí je spolupráce s finančními institucemi na vytváření úvěrových fondů, které by podporovaly činnost soukromých škol a pomáhaly s financováním školného v předměstských a městských oblastech. Zápis do základních škol v Zambii vzrostl v posledních dvou desetiletích nebývalou rychlostí, což vedlo k přeplnění škol žáky, kteří jsou první generací studentů, a vytvořilo třídy s hluboce heterogenními úrovněmi učení. Míra zápisů do akademických institucí se zvýšil z 66 procent v roce 2000 na 82 procent v roce 2020. Vláda proto zavedla program školení učitelů, jehož součástí je hodnocení a výuka gramotnosti a matematiky podle úrovně dovedností spíše než podle

ročníku. Program je zaměřen na studenty a vychází z jejich aktuální úrovně vědomostí, což jim pomáhá získat základní dovednosti potřebné pro dosažení požadované úrovně vzdělání. (Chisebe, 2023)

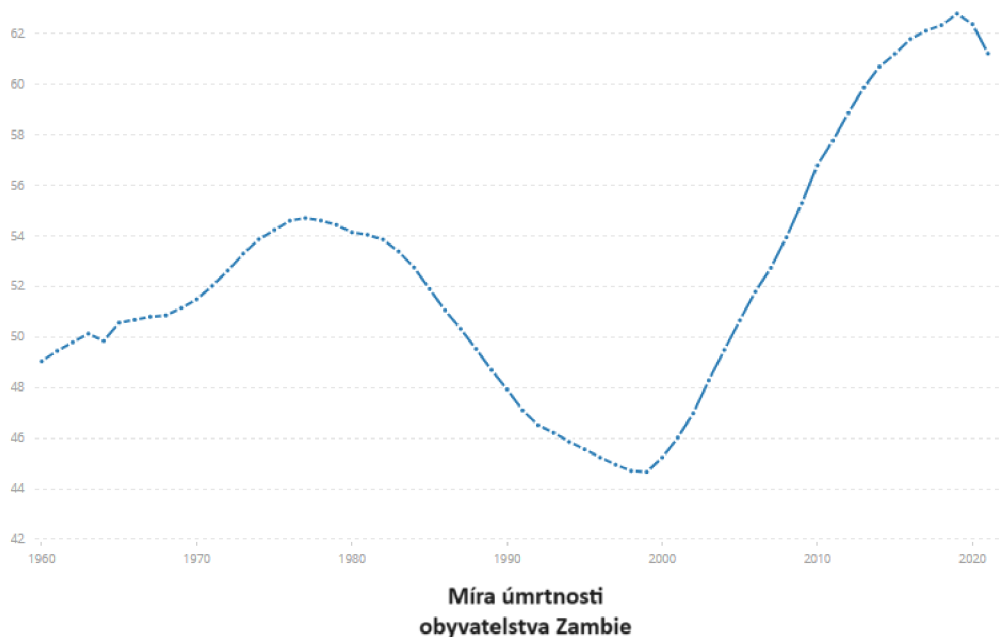
Dále byly zavedeny podpůrné programy, které pomáhají finančně negramotným studentům, které jim umožňují pokrýt náklady na vzdělávací materiály a další související výdaje. Základní vzdělání je poskytováno bezplatně, avšak pro středoškolské a vysokoškolské studium existují jen omezené stipendijní programy. Ve městských oblastech poskytuje vláda podporu 427 ohroženým studentům, aby mohli navštěvovat základní a střední školu na veřejných a komunitních školách. V zemi se děti uprchlíků, kteří emigrovali účastní výuky za základních a středních školách společně se zambijskými studenty. Tyto děti představují zhruba 30 % z celkového počtu studentů, který činí přibližně 7 000. Zambijské úřady poskytují podporu jednotlivým studentům k pokrytí přímých i nepřímých nákladů a umožňují jim tak získat přístup k vzdělání v osadách i ve městských oblastech. Omezené finanční zdroje však omezují počet studentů, kterým je možné pomoci. (Ginsburg, 2014)

Správa vzdělání odkazuje na způsoby řízení financování, poskytování, vlastnictví a regulace vzdělávacích systémů na lokální, regionální, národní a mezinárodní úrovni. Více než desetiletí cíleného úsilí přineslo významné zlepšení přístupu a k účasti na základním vzdělávání. Zlepšení bylo dosaženo především díky implementaci několika vládních politik, jako jsou bezplatné školky a základní školy. Tyto snahy byly posíleny zákonem o vzdělávání z roku 2011, který zavedl povinné základní vzdělávání pro všechny děti školou povinné, uznal komunitní školy, zavedl politiku znovuzačlenění dívek a ohrožených dětí, zrušil poplatky za zkoušku na konci 7. třídy a zahájil projekt školního stravování ve spolupráci s mezinárodními organizacemi. Rozšíření středního vzdělávání bylo omezeno kvůli omezeným investicím a zdrojům. Avšak téměř 9 z 10 dětí, které dokončí základní školu přechází na střední školu. Podíl dětí dokončujících základní školu, které přešly na střední školu, se zvýšil z 53,5 % v roce 2004 na 89,4 % v roce 2022. Univerzity v Zambii jsou regulovány zákonem parlamentu a jsou autonomní, ačkoliv jsou dohlíženy a financovány Ministerstvem školství. Soukromé univerzity, které vznikly po reformách v roce 2000, hledají akreditaci

od státu, ale zatím nedostávají mnoho podpory. Studenti mají na výběr z řady univerzit, včetně Univerzity Zambie, Univerzity Copperbelt, Univerzity Mulungushi a dalších. Zambie je mezi vysoce hodnocenými subsaharskými zeměmi s účastí na vyšším vzdělání. To vedlo k vzniku 14 soukromých univerzit, vedle jedné nové veřejné univerzity, Univerzity Mulungushi. V důsledku tohoto rozšíření se počet studentů na univerzitách zvýšil z 24 000 v roce 2008 na 140 000 studentů v roce 2022. (Chisebe, 2023)

1.6 Vývoj zdravotnictví v Zambii

V oblasti zdravotní péče vláda Zambie usiluje o posílení zdravotního systému na všech státních úrovních od národní až po komunitní. Ministerstvo zdravotnictví poskytuje finanční podporu lékařskému sektoru s cílem snížit úmrtnost novorozenců, zachránit životy dětí mladších pěti let a pomoci jim v růstu a rozvoji. Mezi příklady patří zlepšení schopností zdravotnických pracovníků a dobrovolníků v komunitách identifikovat a léčit nemocné děti, předcházet nemocem a zajišťovat včasné odkazy na lékařské služby, zejména v reakci na nedávné výskyty spalniček. Vláda dále podporuje zlepšování vakcinačních služeb, aby zajistila, že děti obdrží nezbytné očkování jako součást rutinní péče. Skrze školení a mentoring se také posiluje komunitní zdravotní péče, řízení dětských nemocí a rozšiřuje se povědomí o vhodném vyhledávání zdravotní péče ve spolupráci s externími organizacemi. (Phiri, 2014)

Graf 1.3: Míra úmrtnosti obyvatelstva Zambie, Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)

Podpůrné programy jsou nastaveny tak, aby pomáhaly rozvíjet dovednosti zdravotnických pracovníků skrze podporu vzdělávání před vstupem do služby i během ní, mentoring, systémy informací o lidských zdrojích a řízení výkonu, a rovněž zlepšují proces nákupu a řízení dodavatelského řetězce. Zambijská vláda nakupuje a distribuuje zdravotnické zboží a služby prostřednictvím soukromého i veřejného sektoru za účelem kontroly epidemie HIV, eliminace malárie, plánování rodiny, prevence a kontroly nemocí u těhotných žen. K těmto produktům a službám patří testy na HIV, antiretrovirální léky, prostředky pro úpravu vody a prostředky pro prevenci a léčbu malárie. Pro podporu dobrovolného plánování rodiny vláda nakupuje a distribuuje kondomy pro muže i ženy, perorální antikoncepci, injekční antikoncepci a antikoncepční implantáty. (Katemba, 2018)

V boji proti malárii vláda spolu s mezinárodními partnery podporuje komplexní soubor intervencí proti malárii založených na důkazech ve pěti nejvíce postižených provinciích: Východní, Luapula, Severní, Muchinga a Copperbelt. Tyto aktivity zahrnují budování kapacit komunitních zdravotních pracovníků pro testování a léčbu malárie, nákup rychlých diagnostických testů a léků zachraňujících život. Díky těmto opatřením došlo od roku 2008 k výraznému

poklesu počtu úmrtí na malárii v cílených oblastech. Dnes má 80 % domácností alespoň jednu moskytiéru a 77 % dětí na venkově spí pod ochrannými sítěmi. (Deelder, 2022)

Tuberkulóza, s výskytem 638 případů na 100 000 obyvatel, zůstává v Zambii jednou z hlavních příčin onemocnění a úmrtí. Jako reakce na to stát spolupracuje s partnerskými organizacemi na zajištění personálu pro zdravotnická zařízení, posílení infrastruktury, zlepšení detekce případů, nákupu nezbytného vybavení a podporu výzkumu. Díky tomu nové diagnostické metody vedly k efektivnějšímu rozpoznávání a léčbě tuberkulózy, lepšímu zvládnání společné infekce na tuberkulózu a HIV a posílení péče o pacienty s více léčivům odolnou tuberkulózou. (Phiri, 2014)

V roce 2022 byl Ministerstvu zdravotnictví přidělen celkový rozpočet 12,4 miliardy ZMW, což představuje 7,2 % celkového státního rozpočtu. Vládní rozpočet tvořil přibližně 10,5 miliard ZMW, zatímco zbývajících 1,9 miliard ZMW pocházelo od externích partnerů, kteří podporují Zambii prostřednictvím přímé podpory rozpočtu. V přezkoumávaném období obdrželo Ministerstvo zdravotnictví dodatečné financování ve výši 10 milionů ZMW pro Zambijský národní ústav veřejného zdraví. Na nezbytné léky a lékařské potřeby bylo vyčleněno 2,6 miliardy ZMW a dalších 700 milionů ZMW na nákup vakcín proti COVID-19, čímž celkové vydání na lékařské komodity dosáhlo 3,4 miliardy ZMW. Pokud jde o infrastrukturu, celková alokace činila 196 milionů ZMW, z nichž 34 milionů ZMW bylo poskytnuto na dokončení zdravotních stanic v různých částech země. V rámci infrastruktury sektor pokračoval v rozvoji a distribuci zdravotních zařízení v zemi. Sektor měl celkem 3 048 zdravotních zařízení, z nichž 1 419 byly zdravotní stanice, 1 182 venkovské zdravotní střediska a 300 městských zdravotních středisek. I přes určité komplikace zahrnuje zambijský národní zdravotní systém prevenci onemocnění, nabízí komfortní péči a rehabilitaci. (Deelder, 2022)

I přes určité komplikace zahrnuje zambijský národní zdravotní systém prevenci, léčbu, paliativní péči a rehabilitaci. Zdravotní služby jsou uspořádány podle pyramidové struktury s primární péčí na komunitní úrovni, zahrnující

zdravotní stanice, zdravotní střediska a mini-nemocnice jako základ, následované nemocnicemi prvního a druhého stupně na okresní a provinciální úrovni a nakonec specializované nemocniční služby třetího a čtvrtého stupně na národní úrovni. Tyto stupně péče jsou propojeny referenčním systémem, který má za cíl zajistit občanům přístup ke službám, které potřebují. (Masiye, 2016)

V současné době jsou zdravotní služby v Zambii poskytovány veřejnými, soukromými, věřícími a občanskými neziskovými zdravotnickými zařízeními. Alternativní zdravotní služby poskytují na komunitní úrovni také tradiční léčitelé a poskytovatelé bylinných zdravotních služeb. (Deelder, 2022)

2. Historicko-kulturní kontext Zimbabwe

2.1 Předkoloniální Zimbabwe

Pro lepší představu o poloze a podnebí Zimbabwe, uvádím na začátek několik základních informací. Tento vnitrozemský stát leží v jižní Africe, je obklopen Jihoafrickou republikou na jihu, Botswanou na západě, Zambií na severu a Mosambikem na východě. Hlavním městem Zimbabwe je Harare, leží v její severovýchodní části a má pro zemi klíčovou roli od doby svého založení v roce 1890. Harare je zároveň největším městem Zimbabwe a jejím hlavním politickým, ekonomickým a kulturním centrem. Zimbabwe má rozlohu 390 757 kilometrů čtverečních a vyznačuje se rozmanitým klimatem, které se liší v závislosti na nadmořské výšce. Ve vyšších polohách, jako jsou Východní vrchoviny, panuje chladnější a vlhčí podnebí, zatímco nížinné oblasti jsou charakteristické teplejším, tropickým klimatem. V zemi probíhá střídání období sucha a dešťů. Mezi listopadem a březnem přichází hlavní období dešťů, což má zásadní význam pro zemědělství, které je hlavním pilířem místní ekonomiky. Tento geografický a klimatický profil Zimbabwe ovlivňuje nejen zemědělskou produkci a biodiverzitu, ale také formuje sociální a ekonomické struktury země. (Zvobgo, 2009)

Pro zemědělství jsou mimo klimatické podmínky důležité i povrchové podmínky, velkou částí země dominuje rozsáhlá náhorní plošina Karabela, která láká zemědělce svými vyššími srážkami a chladnějšími teplotami než v nížinách. Náhorní plošina stupňovitě klesá k údolí řeky Zambezi na severu a na jihu

k Limpopo, obě tyto řeky přitom tvoří přirozené hranice státu. Horské oblasti se hojně vyskytují na východě, kde se nalézá nejvyšší bod Nyangani ve stejnojmenném masivu Inyangani. Západní a severní části země jsou níže položené a nachází se zde bohaté zdroje nerostných surovin, včetně zlata, diamantů a chromu, což má význam pro ekonomiku země. Klima jihozápadní části Zimbabwe je ovlivněno pouští Kalahari, která se rozprostírá přes několik jihoafrických států, a přináší suché, semiaridní klimatické podmínky. Mezi nejúrodnější oblasti patří oblast Masvingo, kde se nachází historické runy Velkého Zimbabwe, jako důkaz bohaté kultury a minulosti země. (Zvobgo, 2009)

Abychom si mohli vytvořit ucelený pohled na dění, které formovalo Zimbabwe až do středu 20. století, stručně popíšu komplexní historii této země s bohatou kulturou a minulostí až do roku 1953. Země, v současnosti známá jako Zimbabwe, nemá jednotnou historii, stejně tak, jako nebyla jednotnou geografickou entitou ani před koloniální okupací britským impériem. V průběhu let bylo území obýváno mnoha různými národy a vystřídal se i více království. Doba, kdy bylo území osídlené, začíná už před 100 000 lety pradávnými civilizacemi, ze kterých máme jedny z nejstarších archeologických nálezů, které dokazují lidské osídlení v této oblasti. Šípové hroty a další neležené artefakty odhalují, že prvními obyvateli území byli lidé národa San. Další významná civilizace na území byla Velká Zimbabwe. Monumentální kamenné ruiny tohoto dominantního centra a rozsáhlé obchodní sítě mezi 11. a 15. stoletím svědčí o vysoké úrovni sociální organizace a stavitelských schopností Velké Zimbabwe. Na troskách této civilizace se v následujícím období vyvinula řada nových království, z nichž vynikalo království Mutapa, proslulé těžbou zlata. (Scarritt, 1996)

Krutá éra kolonizace začala na konci 19. století příchodem Evropanů v čele s Cecilem Rhodesem, kdy země byla přejmenována na Jižní Rhodesii a postupně začleněna do britského impéria. Kolonizace s sebou přinesla změny ve vlastnictví půdy, sociální strukturu a zasáhla i do způsobu života původních obyvatel. Nevítané změny vedly k vzestupu nacionalistických hnutí, která položila základy pro pochopení politických a sociálních výzev, kterým Zimbabwe

čelilo v následujících desetiletích. Tímto byl odstartován složitý proces, který nakonec zemi dovedl k hledání nezávislosti. (South African History Online, 2019)

Když se ale tedy trochu vrátíme, důležité je pro nás období Berlínské konference v roce 1885, kdy evropské koloniální mocnosti zintenzivnily svůj zájem o dobytí afrického kontinentu a začal tak závod o Afriku. Britové zahájili své vpády do oblasti v 80. letech 19. století, ale Portugalci již od 17. století podnikali několik pokusů o dobytí vnitrozemských zdrojů. Tehdejší král území Zimbabwe Lobengula, schválil několik koncesí Britům, výměnou za bohatství a zbraně. Nejzásadnější z nich byla koncese Rudd z roku 1888, která Cecilu Johnu Rhodesovi dávala exkluzivní práva na těžbu nerostných surovin ve většině zemí východně od jeho hlavního území. Rhodes využil tuto koncesi k získání královské listiny pro založení Britské jihoafrické společnosti v roce 1889. Lobengula si myslel, že zbraně a munice, které z koncese získal, mu pomohou odrazit evropské vetřelce. Britské vpády však Lobengulu tlačily. Portugalci dokonce dávali velké množství zbraní ostatním náčelníkům a králům v oblasti, aby podkopali autoritu Lobenguly, jehož lid Ndebele byl takto doveden k větší vzdornosti. (Zvobgo, 2009)

Lobengula byl v minulosti opatrný, aby neútočil na žádné bílé kolonizátory a nevyvolával tak rozruch. Koloniální úřady ho však pečlivě sledovali a hledali v posledních třech letech záminku k válce s Ndebele. Když pak v červnu 1893 Lobengula poslal bojovníky k Fortu Victoria, aby v oblasti potlačili povstání vedené Šonským náčelníkem, který odmítl platit tribut, byla záminka nalezena. Tento impuls byl začátkem Matabelské války. S časem Ndebele nebyli schopni udržet koloniální dobyvatelé, kteří při postupování jejich zemí neúprosně plenili, zapalovali a rabovali všechno, co šlo. Po, tom, co Lobengulu skolila nemoc na počátku roku 1894 se zhroutila i většina posledního odporu Ndebele. Král byl totiž zásadním aspektem identity a jednoty Ndebele, brzy tak bylo dobytí tohoto lidu dokončeno a do roku 1895 se celá země Zimbabwe stala britskou kolonií. (South African History Online, 2019)

2.2 Období kolonizace

Nově vzniklá britská kolonie byla pojmenována Rhodesie po Cecilu Rhodesovi, který hrál klíčovou roli při jejím vzniku. V roce 1889 se britská

vláda rozhodla, že kolonii bude spravovat Britská jihoafrická společnost. V čele této společnosti, která spravovala dnešní Zambii a Zimbabwe až do založení Kolonie Jižní Rhodesie v roce 1923, stál, již zmiňovaný, Cecil Rhodes do doby, než zemřel roku 1902. Počátky vlády společnosti v nové kolonii byly bouřlivé a poznamenané povstáním lidu Ndebele a Shona v letech 1896-1897. Mnohá hlavní sídla, jako je bylo obléhána jejich silami. Toto obléhání bylo ukončeno později v květnu koloniálními silami ze vzdálených míst. Obléhání sice skončilo, ale válka s Ndebele pokračovala až do července 1896, kdy byla s Cecilem Rhodesem vyjednána samostatná mírová smlouva. Vůdci Shona pokračovali v bojích, dokud nebyli jeden po druhém poraženi. Do roku 1898 tak byli všichni vůdci povstání zajati nebo vyhnáni. (Ndlovu-Gatsheni, 2009)

Rhodesie byla zřízena jako osadnická kolonie ve stylu Austrálie nebo Kanady. Zabavení půdy, segregovaná koloniální správa a přilákání osadníků prostřednictvím speciálních bílých privilegií, byly hlavní politikou. Slabost raného koloniálního vedla k tomu, že pro začátek, k efektivní koloniální správě a potlačení povstání bylo nutné spojenectví s místními africkými vůdci. Na druhou stranu byl zároveň vytvořen složitý systém rasové segregace a hierarchie, aby bylo možné účinně kontrolovat místní obyvatelstvo. Prostřednictvím pojmu „občanství“ byly občanská práva a městské prostory vyhrazeny bílé populaci. Bylo tak umožněno koloniálním úřadům vyloučit africké obyvatelstvo z přímé vlády a udržet je daleko od občanské moci. Také byly vytvořeny rezervace pro lidi z Ndebele a Shona, kteří se do nich museli přesídlit, protože jim byla odebrána jejich vlastní půda. Mimo odebrání půdy byly Afričanům uvaleny vysoké daně, takzvané „daně za chatrč“. Tato pravidla byla zavedena, aby byli přinuceni k získání placené práce v koloniální ekonomice. Dříve byli Afričané v Rhodesii soběstační a nepotřebovali hledat práci ve městech bílých. Osadníci ale potřebovali levnou pracovní sílu pro práci v dolech, na farmách a v továrnách po celé kolonii. Byly také zavedeny zákony, které nutily lidi Shona a Ndebele podepisovat dlouhodobé smlouvy, ve kterých se zavázaly k tomu, že zůstanou v pracovních táborech. Výsledkem těchto zákonů bylo, že se Afričané stali otroky v bílé ekonomice. (South African History Online, 2019)

Britská říše si dlouho pohrávala s myšlenkou vytvoření federace kolonií v jižní Africe. Osadníci Jižní Rhodesie si ale přáli samosprávu a až po jejím dosažení v roce 1923 začali uvažovat o větší federaci kolonií. V roce 1927 začala komise pracovat na představě, jak by se federace mohla stát reálnou, Nyasaland a Severní Rhodesie však byli proti tomu. Později, v roce 1953 byly z geopolitických a logistických důvodů sloučeny do jedné federace tři kolonie Nyasaland, Severní Rhodesie a Jižní Rhodesie s předpokladem ekonomického prospěchu pro všechny zúčastněné. Tento krok byl učiněn na popud bílých osadníků, přesto, že africké obyvatelstvo a afričtí političtí zástupci federaci tří kolonií odmítli. Nakonec se tyto tři kolonie staly v letech 1953 až 1963 součástí Federace Rhodesie a Nyasalandu. Tvrdilo se, že taková entita by již neměla být pod dominancí Jižní Afriky, což byl případ, když byly tyto země samostatné. I přesto obyvatelé Severní Rhodesie, měli často pocit, že Jižní Rhodesie z federace ekonomicky profitovala na jejich úkor. Severní Rhodesie sice produkovala hlavní vývozní artikl, měď, ale vládní a firemní sídla i sekundární průmysl byly soustředěny na jihu. Všichni Afričané z Rhodesie a Nyasalandu měli také dojem, že federace silně upřednostňovala bělochy a byla navržena tak, aby obrala Afričany ze severních teritorií o jejich legitimní právo na sebeurčení. (Makina, 2010)

Většina Evropanů ve federaci žila v Jižní Rhodesii. Federálním hlavním městem bylo Salisbury a mimo něj byla i struktura politického systému, složeného z dvou komor parlamentu a vlády vedené guvernérem, převzata federací od Jižní Rhodesie. Moc Jižní Rhodesie nad federací se projevovala i tím, že její obyvatelé obsadili významné pozice ve federální vládě. Většina investic směřovala z rozpočtu do projektů realizovaných v Jižní Rhodesii. V preferování Jižní Rhodesie na úkor ostatních částí federace hrál velkou roli fakt, že většina bělošského obyvatelstva se soustředila právě tam. Federální vláda utrácela své daňové příjmy téměř výhradně na služby pro Evropany, jelikož to byla její ústavně stanovená doména. Většina úřadů federální vlády byla v Jižní Rhodesii a i průmyslové rozšiřování během federálního období bylo silně soustředěno na toto území. Jedno z nejvýznamnějších rozhodnutí federální vlády ve prospěch evropských zájmů Jižní Rhodesie bylo postavit přehradu Kariba na řece Zambezi. Tato přehrada byla postavena mezi Jižní a Severní Rhodesií, namísto přehrady Kafue, která by byla

umístěna v Severní Rhodesii. Toto rozhodnutí znamenalo změnu dřívějšího závazku k přehradě Kafue, která by byla méně rozsáhlá, vyžadovala by přesídlení méně Afričanů a byla by prospěšnější pro africké zemědělství. Oficiálně byla Kariba vybrána kvůli své větší kapacitě, ale její první elektrárna byla postavena na jižním břehu Zambezi, což z ní dělalo převážně projekt Jižní Rhodesie. Po rozpadu federace v roce 1963 byla při rozdělování federálních aktiv výrazně upřednostňována Jižní Rhodesie, která si tak téměř v plném rozsahu ponechala hlavní vládní instituce a struktury, jako byla Univerzita Rhodesie a Nysalandu, stejně jako finanční a obchodní instituce. Zambie tvrdí, že v tomto procesu byla obrána o zdroje. Zimbabwe oponuje, že zdroje, které Rhodejská vláda zdědila od federace, byly všechny promrhané bojem proti osvobozeneckým silám, a že od Zimbabwe nemůže být očekáváno, že napraví všechny chyby svého předchůdce. (Scarritt, 1996)

Na konci 50. let 20. století nabírala na síle hnutí za národní osvobození v Nysalandu a Severní Rhodesii. Organizace těchto hnutí byly zakázány a jejich vůdce Kenneth Kaunda byl zatčen, ale to nebránilo Africkému lidu pokračovat v boji za osvobození. V roce 1962 britská vláda ustoupila požadavkům na národní nezávislost pro Severní Rhodesii a Nysaland. (dnešní Zambii a Malawi). Tyto dvě země se staly nezávislými státy v roce 1964, čímž efektivně ukončily Federaci Rhodesie. Jižní Rhodesie tímto byla donucena pod vedením nového premiéra Iana Smithe a Fronty Rhodesie (RF) k vyhlášení nezávislosti bez souhlasu Británie. Nově vzniklý stát přijal název Rhodesie a byl řízen bílou menšinovou vládou, která byla okamžitě odsouzena, jak Organizací spojených národů (OSN), tak britskou vládou. (Makina, 2010)

Na konci 50. let 20. století došlo také k zintenzivnění odporu proti koloniální vládě v Jižní Rhodesii a dalších zemích jižní Afriky. Nové politické strany, bojující za osvobození od vlády bílé menšiny byly organizovanější a militantnější. SRANC, vedená Joshuou Nkomem, zahájila kampaně masového odporu, které vycházely z filozofie nenásilí. Koloniální úřady, vyděšené rostoucím tlakem za nezávislost od koloniálních vlád, začaly zatýkat vůdce boje a zakazovat organizace. Mezi lety 1960 a 1965 tak bylo rhodeskou státní policií zatčeno přes tisíc aktivistů. Po zákazu SRANC byla jako náhrada založena

Národní demokratická strana (NDP). V roce 1961 byla také NDP vládou zakázána a pod vedením Joshuy Nkomy byla založena další nová strana, Zimbabwejská africká lidová unie (ZAPU). V nově vzniklé straně ZAPU, došlo v roce 1963 k rozkolu a byla založena Zimbabwejská africká národní unie (ZANU) pod vedením Ndabaningi Sitholeho, generálním tajemníkem strany byl zvolen Robert Mugabe, ačkoliv se v té době nacházel v Ghaně. (Makina, 2010)

Jak bylo uvedeno výše, v roce 1964 byl Ian Smith zvolen premiérem a v roce 1965 prohlásil Rhodesii za nezávislý stát pod vládou bílé menšiny. Volba Smitha a jeho Vlastenecké fronty přinesla více, stále tvrdších, represí. Joshua Nkomo byl zatčen a rhodeskou vládou vězněn až do roku 1974. Způsoby, jakými rhodeský režim trestal černochoy, kteří se účastnili organizací bojujících za národní osvobození, byly různé, například konfiskace jejich majetku a způsobení bezdomovectví jejich rodinám. Po zvýšení hlídání politických aktivit, se ZANU i ZAPU rozhodly, že národního osvobození mohou dosáhnout pouze ozbrojeným bojem. V roce 1964 tak byla založena Zimbabwejská lidová revoluční armáda (ZIPRA), jako ozbrojené křídlo ZAPU, a v roce 1965 byla založena Zimbabwejská africká národní osvobozenecská armáda (ZANLA), jako ozbrojené křídlo ZANU. V následujících 15 letech obě osvobozenecské armády bojovaly proti rhodeským bezpečnostním silám v konfliktu známém jako Občanská válka v Rhodesii (The Rhodesian Bush War). (Raftopoulos, 2009)

První vojenské střety mezi zimbabwskými a rhodeskými silami se odehrály v roce 1966. V počátcích válka probíhala v prospěch rhodeských bezpečnostních sil. V roce 1971 byla v rámci silné spolupráce mezi koloniálními režimy v Jižní Africe, Mosambiku a Rhodesii, vytvořena aliance zvaná "AlcoraExercise". Po roce 1972 byly boje intenzivnější a rhodeský stát začal mít problémy. Byla prodloužena doba i věk, do kterého musel každý muž sloužit, to se ale stalo břemenem pro rhodeskou ekonomiku, protože velká část bílé pracovní síly musela bojovat ve válce. V polovině 70. let, když Mosambik získal nezávislost od Portugalska a Jižní Afrika stahovala většinu své vojenské podpory, začalo být pro rhodeské síly nemožné vyhrát. (Makina, 2010)

ZANLA do roku 1976 v bojích pokročila pouze málo, jelikož celý rok 1975 byl poznamenán vnitřními boji v ZANU a ZANLA. Po ukončení vnitřních

bojů, v roce 1976, se ZANLA opět ujala ofenzívy. Po tomto roce bylo nově hlavním úkolem rhodéského režimu dosáhnout vyjednání dohody, která by umožnila bílému obyvatelstvu Rhodesie udržet si svá privilegia. V důsledku toho, v roce 1977, konflikt eskaloval tak, aby nakonec byly ZANU a ZAPU donuceny přistoupit k jednacímu stolu. Rhodeské bezpečnostní síly spustily několik operací do Mosambiku, aby zaútočily na tábory ZANLA a ZIPRA v zemi. Jako odpověď bylo v září 1977 napadeno oddělení obchodu Woolworth v Salisbury osvobozenecy silami. Rhodeská vláda také začala podporovat mosambickou povstaleckou skupinu Mozambický národní odpor, což pomohlo podnítit občanskou válku v této zemi. V letech 1977 a 1978 bylo rhodéskými silami zabito přes tisíc zimbabwských uprchlíků v Mosambiku. Síly ZIPRA na oplátku sestřelily dva civilní letouny, jeden v roce 1978 a jeden v roce 1979, celkem zabily 107 lidí. (Zvobgo, 2009)

2.3 Post-koloniální Zimbabwe

V březnu 1978 někteří z umírněných černošských politických vůdců, jako byli Abel Muzorewa a Ndabaningi Sithole, uzavřeli s Ianem Smithem a rhodéským režimem takzvanou „Vnitřní dohodu“. Dohoda v podstatě stanovila, že se uskuteční celostátní volby, aby byla zvolena nová národní vláda. Tyto volby se konaly asi rok po uzavření dohody. V březnu 1979 vyhrál volby Abel Muzorewa a jeho Sjednocená africká národní rada, Muzorewa se stal premiérem, nový stát ale zůstal mezinárodně neuznaný, dokonce celá Vnitřní dohoda byla Organizací spojených národů odsouzena. Po volbách zahájila nová vláda jednání s různými stranami bojujícími za národní osvobození. Nejdůležitější z nich byly ZANU a ZAPU. Tato jednání vedla k podepsání Dohody z Lancaster House, které proběhlo 21. prosince 1979. V dohodě stálo, že všechny různé milice se musí vrátit do Zimbabwe a zůstat v táborech pod dohledem britských vojáků a co nejdříve musí proběhnout nové celostátní volby. Nová vláda také musí počkat deset let, než zahájí pozemkové reformy v Zimbabwe, výměnou za nezávislost. Volby se konaly v únoru 1980 a ZANU získala rozhodující vítězství. Prvním premiérem nezávislého Zimbabwe se stal Robert Mugabe. ZAPU pod vedením Joshuy Nkoma skončila na druhém místě s přibližně třetinou počtu hlasů, které získala

ZANU. Obě strany se rozhodly vstoupit do koalice, aby zajistily národní soudržnost a vyhnuly se násilí mezi ZANU a ZAPU. (Raftopoulos, 2009)

Léta po získání nezávislosti byla Zimbabwe politicky nestabilní. Již v roce 1982 vzniklo napětí poté, co byli vůdci ZAPU a ZIPRA zatčeni zimbabwskou vládou, a tak Joshua Nkomo a všichni ostatní vůdci ZAPU museli opustit své vládní pozice. Důvodem zatčení a odvolání těchto vůdců bylo objevení skrýší se zbraněmi, které byly součástí majetku patřícímu ZAPU. Robert Mugabe obvinil ZAPU, a konkrétně Joshuu Nkoma, z pokusu o svržení vlády, ale Nkomo toto popřel. Později vysvětlil, že důvodem existence skladů zbraní ZAPU po celé zemi bylo zmizení velkého množství zbraní ZANLA a měl dojem, že spojenci, ZIPRA a ZANLA, si navzájem nedůvěřují. Odstoupení členů ZAPU z vlády znamenalo konec vlády národní jednoty a na obzoru se rýsovaly další problémy. (Saunders, 2019)

Dalších několik skrýší se zbraněmi bylo nalezeno v Matabelelandu 30. dubna 1982. Poté 23. července bylo uneseno „disidenty“ několik amerických a australských turistů. V rámci operace nazvané Gukurahundi byla povolána armáda, aby potlačila jakékoli disidenty v oblasti. Notoricky známá Pátá brigáda, vycvičená severokorejskými instruktory a odpovídající pouze premiérovi, byla vyslána do Matabelelandu. Armáda zabíjela civilisty, které obvinila z poskytování úkrytu disidentům, ale brzy se porojevílo, že se jedná o kampaň nesystematických vražd lidu Ndebele v dané oblasti. Mugabe byl vnímán jako podporovatel těchto vražd, když 8. dubna 1983 prohlásil Matabeleland za „válečnou zónu“ a uvedl, že „v tomto druhu války nemůžeme vybírat, proti komu bojujeme, protože nemůžeme rozlišit, kdo je disident, a kdo není“. Také prohlásil, že každý, kdo disidenty živí nebo skrývá, je součástí války. Tyto výroky byly chápány tak, že jakákoli osoba v Matabelelandu může být potenciálně považována za disidenta a tudíž za cíl války. Vraždění pokračovalo až do roku 1987 a do té doby bylo v konfliktu zabito odhadem 20 000 civilistů, většinou vládními vojsky. Konflikt byl ukončen, když ZAPU a ZANU v roce 1987 podepsaly dohodu o jednotě. V dohodě byly obě strany sloučeny a vznikla nová strana s názvem Africký národní svaz Zimbabwe - Vlastenecká fronta (ZANU-PF). (Ndlovu-Gatsheni, 2009)

Beze změny byla 90. léta opět politicky nestabilní. Na konci 80. let a začátku 90. let probíhaly protesty univerzitních studentů proti korupci a byl vyvíjen velký tlak na zvýšení zapojení černých Zimbabwanů do ekonomiky. Pokusů o pozemkovou reformu bylo málo, takže většina orné půdy byla stále v rukou bílých Zimbabwanů. Navíc bylo Zimbabwe v roce 1991 nuceno Mezinárodním měnovým fondem (IMF) a Světovou bankou projít Programy strukturálního přizpůsobení ekonomiky (ESAP). Tyto programy strukturálních úprav vznikly jako požadavek, pokud rozvojové země chtějí další půjčky od mezinárodních finančních institucí. Programy zahrnovaly snížení veřejných výdajů, otevření hranic pro volný obchod, snížení daní, demokratizaci politického systému a privatizaci ekonomiky. Opatření měla přinést ekonomický růst, ale měla katastrofální dopady. Vedla také k protestům a stávkám, zejména ze strany zaměstnanců veřejného sektoru. Nespokojenost s přístupem vlády a její chamtivost vedla k protestům ze strany většiny Zimbabwanů. Pro řešení problému s půdou, a aby ZANU-PF získala zpět určitou popularitu mezi lidmi, byl v roce 1992 přijat zákon o půdě, který zavedl, že vláda může násilně zabírat půdu pro přesídlení. Tento zákon byl také zaveden z důvodu obvinění zimbabwskou vládou, že britská vláda nikdy nedodržela svou část dohody z Lancaster House, podle níž měla financovat mnohem větší část programu pozemkové reformy, než ve skutečnosti učinila. Problémem bylo také to, že v roce 1985 většina bělošských farmářů neměla zájem prodávat půdu, což vedlo k růstu cen půdy. ZANU-PF dosáhla ve volbách v roce 1990 drtivého vítězství, což považovala za podporu pozemkové reformy ze strany obyvatelstva. (Raftopoulos, 2009)

Otázka půdy zůstala neřešena až do roku 1997, ve kterém veteráni války začali požadovat vyšší finanční kompenzace za svou úlohu v boji za osvobození. V pozdních 90. letech rostla také aktivita občanské společnosti, probíhaly všeobecné stávky a nepokoje, kvůli rostoucím cenám potravin. Jako řešení problému výplat veteránům začala vláda tisknout peníze a do roku 1999 již nezvládala splácet své půjčky od Mezinárodního měnového fondu a Světové banky. Pod vedením Morgana Tsvangiraije byla založena opoziční strana Hnutí za demokratickou změnu (MDC). Mezi lety 1997 a 2000, v období sucha, růstu cen potravin a celonárodní ekonomické krize začali mnozí černí Zimbabwané a

veteráni války na vlastní pěst obsazovat zemědělskou půdu. Parlamentní volby 24. a 25. června 2000 dopadly pro ZANU-PF špatně, MDC získala 47 % hlasů oproti 48,6 % pro ZANU-PF. Volby byly poznamenány násilím proti opozici, včetně vražd několika členů MDC. Dne 28. června téhož roku vláda oznámila, že začne zabavovat farmy vlastněné bělochy. Bylo zabaveno 3000 farm a tisíce černých Zimbabwanů bylo na tyto pozemky přesídleno. V hlavním městě Harare vypukly protesty, na které bylo reagováno rozsáhlým násilím proti členům opoziční strany. Politický zmatek, špatné ekonomické plánování a tisk peněz vedly k hyperinflaci, takže do roku 2010 byly zimbabwské dolary prakticky bezcenné. (Konczacki, 2016)

Při volbách v březnu 2008 ZANU-PF poprvé od získání nezávislosti země ztratila parlamentní většinu. Volby byly opět poznamenány politickým násilím proti opozici. ZANU-PF a Robert Mugabe odmítli výsledky akceptovat a byly vyhlášeny nové volby, které však byly opozičními stranami bojkotovány. Kvůli ekonomickým problémům v zemi klesla životní úroveň průměrných Zimbabwanů. V roce 2008 lidé měli nedostatek jídla a současně propukla velká epidemie cholery. V srpnu 2009 ZANU-PF a MDC podepsaly dohodu o sdílení moci a vytvořily inkusivní vládu. Tato nová vláda zastavila některé z hlavních problémů, kterým Zimbabwe čelilo a v období od roku 2008 do roku 2013 došlo k nárůstu obecné životní úrovně v zemi. Po volbách v roce 2013, ve kterých bylo podezření z volebního podvodu, ZANU-PF znovu získala moc, jako jediná vládnoucí strana, s 61,09 % hlasů. V březnu 2013 proběhlo referendum o změnách ústavy, které by umožnilo Robertu Mugabemu zůstat ve funkci hlavy vlády až do roku 2023. V srpnu 2016 vypukly v celém Zimbabwe rozsáhlé protesty proti vládě ZANU-PF. Demonstranti požadovali volební reformu jako reakci na nízký ekonomický růst, špatné řízení státu a trvalou vysokou nezaměstnanost. Dalším důvodem protestů byly pokusy o znovuzavedení zimbabwského dolaru a snahy blokovat dovoz z Jihoafrické republiky. (Saunders, 2019)

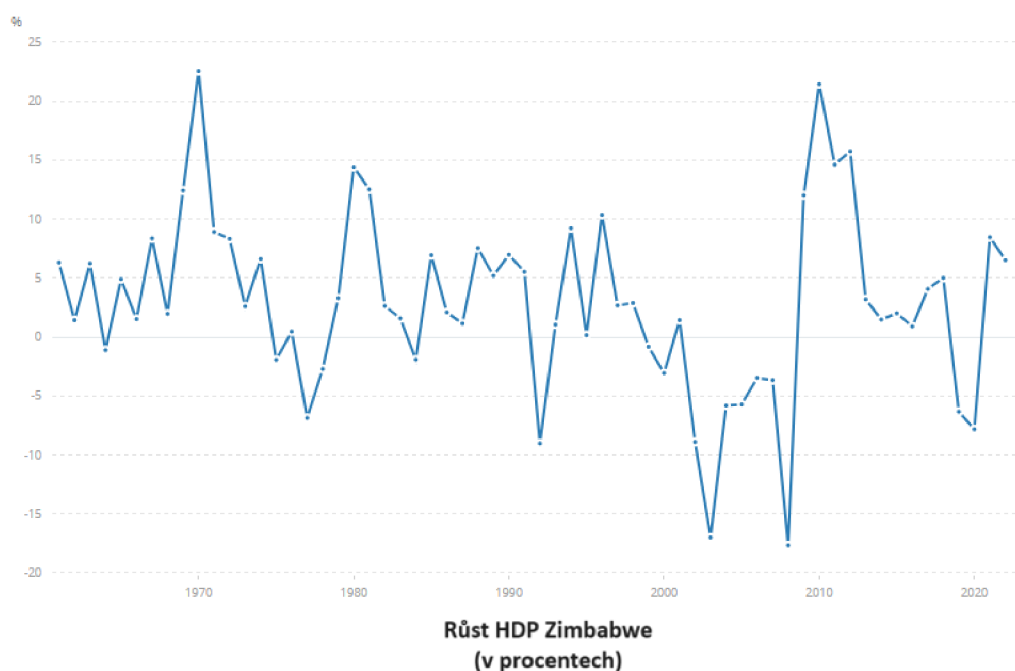
2.4 Vývoj ekonomiky v Zimbabwe

Kdysi rostoucí ekonomika Zimbabwe se po mnohaletém období chybných politických kroků a mezinárodní izolace ocitla v hlubokém úpadku. V roce 1953

měl průměrný obyvatel tehdejší Jižní Rhodesie roční příjem přibližně 760 dolarů. Postupně se zemi podařilo dosáhnout statusu státu s nižším středním příjmem, kdy v roce 1982, dva roky po získání nezávislosti, činilo HDP na obyvatele 1 205 dolarů a průměrná délka života dosahovala 61,3 let. (Mago, 2013)

Špatná makroekonomická politika a snížené dodávky zboží kvůli rozšířeným kontrolám cen vedly k rekordní hyperinflaci, která v roce 2008 dosáhla 231 milionů procent, než byla stabilizována zavedením více měnového režimu v roce 2009. (Mutenga, 2015)

Stabilizace cen a odstranění mnoha ekonomických regulací zlepšily podnikatelské prostředí, avšak omezily příležitosti pro arbitráž a snížily činnost na černém trhu, jakmile se zboží stalo dostupným na fiskálním trhu. (Moyo, 2016)

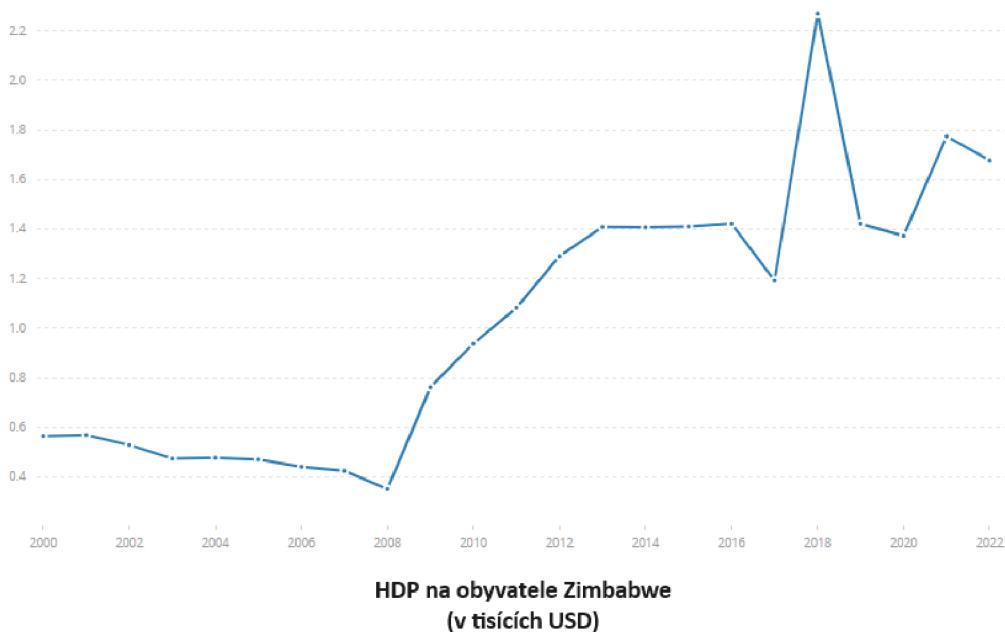

Graf 2.0: Růst HDP Zimbabwe (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)

Růst reálného HDP se zpomalil z 4,5 % v roce 2013 na 1,5 % v roce 2015 a dále na 0,7 % v roce 2016, avšak v roce 2017 se situace zlepšila a růst dosáhl 2,6 %, čemuž přispěly především zemědělství, těžba, energetika a turistika. V následujících letech se očekával růst HDP, který dosáhl 3,5 % v roce 2018 a následně se zvýšil na 4,2 % v roce 2019 a na pozoruhodných 4,6 % v roce 2020.

Do roku 2016 země spadla do kategorie států s nízkým příjmem s HDP na obyvatele 878,20 dolaru a průměrnou délkou života 57 let. Růst ve výrobním průmyslu a službách však zůstal omezen kvůli nedostatku likvidity. Přetrvávající ekonomické výzvy zahrnovaly vysoký rozpočtový deficit, rostoucí inflaci, nedostatek hotovosti, vysoký veřejný dluh a rozšířenou neformální ekonomiku, což všechno společně oslabovalo konkurenceschopnost ekonomiky. (Dlamini, 2020)

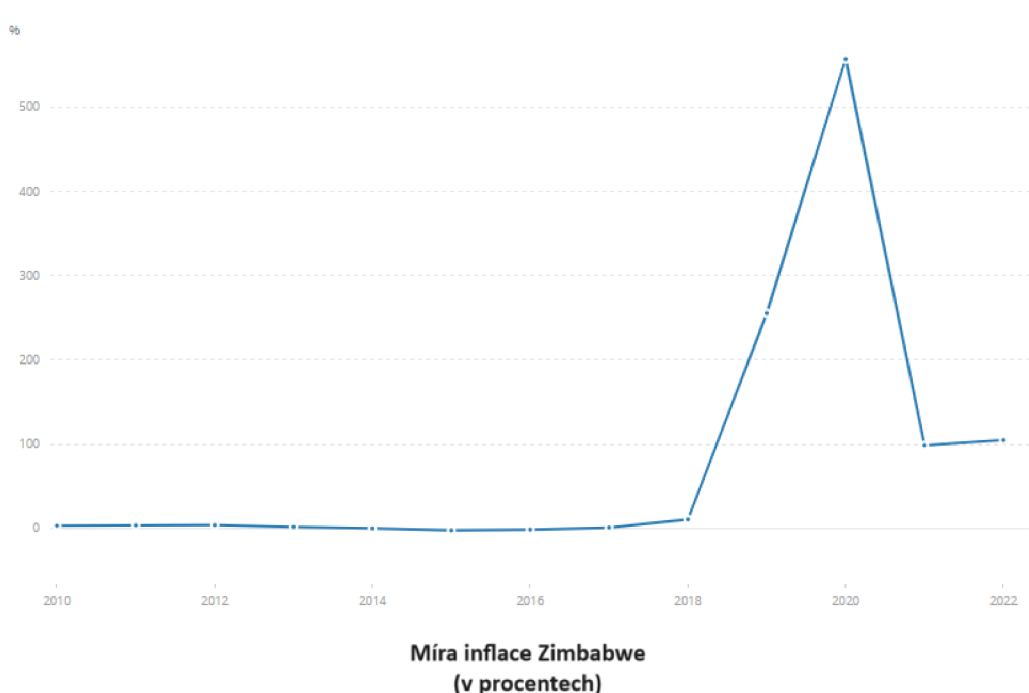

Graf 2.1: HDP na obyvatele Zimbabwe (v tisících USD), Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)

Mezi lety 2013 a 2017 přetrvával fiskální tlak na pozadí klesajících příjmů v důsledku zpomalování ekonomiky a vysokých průběžných výdajů. Rozpočtový deficit vzrostl na konci roku 2017 na 9,4 % HDP, což bylo výrazné zvýšení z 2,4 % na konci roku 2015, přičemž byl financován převážně domácím zadlužením. V roce 2018 vláda představila rozsáhlá opatření pro fiskální konsolidaci, včetně pozastavení nábory nových pracovníků, odchodu zaměstnanců starších 65 let do důchodu a zavedení dobrovolného důchodového programu, aby tak řešila neudržitelný rozpočtový deficit, který byl výrazně ovlivněn výdaji na mzdy

tvořící 86 procent příjmů. Cílem bylo snížit rozpočtový deficit na méně než 4 % HDP v roce 2018 a na méně než 2 % v roce 2019. Navzdory těmto omezením vláda plánovala zvýšit výdaje na infrastrukturu z 11 % v roce 2017 na 15 % v roce 2018 a na 25 % v roce 2020. (Dlamini, 2020)

Bankovní sektor zůstal stabilní i přes nedostatek hotovosti a omezení likvidity díky adekvátní kapitalizaci, zlepšení výnosů a kvality aktiv. Podíl nevýkonných úvěrů klesl z vrcholu 20,5 % v roce 2014 na 7,1 % na konci roku 2017 díky lepšímu řízení úvěrového rizika. Nedostatek hotovosti byl důsledkem rostoucího rozdílu mezi elektronickými peněžními zůstatky a fyzickou zásobou dostupné cizí měny. Úřady tedy vyzývaly občany k intenzivnímu využívání bezhotovostních plateb, jako jsou digitální a elektronické platební metody, zatímco byla řešena další opatření pro vývoz a správu devizových rezerv. Inflace, vyvolaná tiskem peněz na pokrytí státního deficitu, byla v únoru 2017 na úrovni 0,06 %, na konci roku dosáhla 3,5% (Malinga, 2017)

Graf 2.2: Míra inflace Zimbabwe (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)

Export Zimbabwe klesl z 3,6 miliardy dolarů v roce 2011 na 2,8 miliardy dolarů v roce 2020, což představuje roční pokles o 5,7 %. Dovoz v roce 2016 dosáhl 5,2 miliardy dolarů, což vyústilo v obchodní deficit 2,4 miliardy dolarů.

Deficit běžného účtu se snížil z 4,2 % HDP v roce 2016 na 8,5 % v roce 2021. Vláda zavedla opatření ke stimulaci vývozu, která vedla k poklesu deficitu na 3,8 % HDP v roce 2020, zatímco byla plánována nová omezení a kontroly dovozu. Přesto dovoz zboží, převážně hotových výrobků, paliva a elektřiny, pokračoval ve převyšování vývozu, což zvyšovalo tlak na dodávky naléhavě potřebné cizí měny. Asi 85 % deviz Zimbabwe pochází z pěti produktů, jako je tabák, zlato, platina, chrom a diamanty, což zdůrazňuje nutnost diverzifikace vývozu. (Chapfika, 2023)

Zimbabwe zůstává v dluhové krizi, což komplikuje schopnost země přilákat investice a získat nový kapitál. Skupina Africké rozvojové banky se stala lídrem v obnově angažovanosti Zimbabwe s mezinárodními finančními institucemi a dalšími věřiteli. Schopnost podnikání v zemi je nízká kvůli nedostatku konzistentnosti a koordinace politik a vysoké úrovni korupce ve veřejném i soukromém sektoru. Vysoká míra korupce, zejména ve státních podnicích, zvýšila rizikový příplatek země, což vedlo k omezení mobilizace zdrojů a dalšímu úniku kapitálu. V roce 2018 se Zimbabwe umístilo na 159. místě ze 190 zemí podle míry korupce a v roce 2022 kleslo na 161. místo. Menší změny ve způsobu vydávání stavebních povolení, registrace majetku a řešení insolvence byly převáženy ztrátami ve všech ostatních oblastech. (Garwe, 2023)

Infrastruktura Zimbabwe výrazně zaostává za ostatními africkými zeměmi kvůli vzdáleným a mnohdy obtížným až nebezpečným přístupům k pitné vodě, neustálý výpadků a nedostatků elektřiny a nedostatků sanitárních zařízení. Míra emisí oxidu uhličitého na jednotku HDP se mezi lety 2000 a 2020 výrazněji nezměnila. (Chapfika, 2023)

Domácí konečná poptávka převyšuje celkové HDP o 14 %. Soukromý sektor tvoří 86,1 % domácí poptávky a vládní sektor 27,8 %. Poptávka vládního sektoru je více orientována na investice než konečná poptávka soukromého sektoru. Poměr investic ke spotřebě je 0,24 % u vlády a 0,11 % u soukromého sektoru. V běžném účtu zaznamenaly zahraniční úspory nárůst 3,6 % HDP a přebytek nepodnikových položek se vyšplhal na 10,5 % HDP. Hlavní příliv úspěšných investic přichází od nevládních subjektů nebo z finančních převodů zahraniční podpory. V kapitálovém účtu pokryly přímé zahraniční investice výši 2,6 % HDP. Hlavním příjmem vládního rozpočtu jsou daně ve výši 20,1 % HDP

a nedaňové příjmy činí 1,8 %. Vládní úspory se pohybují v negativních hodnotách ve výši -3,0 % HDP, zatímco vládní investice činí 3,0 %. Výsledný vládní deficit 6,0 % je kryt domácím a zahraničním financováním. (Nyoni, 2017)

V situacích, kde domácí zastoupení v určitých odvětvích je slabé nebo zcela chybí, by měla vláda usilovně pracovat na přilákání přímých zahraničních investic (PZI) z ekonomik s vyšší úrovní příjmů, které disponují technologiemi a produkty nezbytnými pro modernizaci národní ekonomiky. Zahraniční investoři přinášejí nejen širokou škálu znalostí o designu, výrobních technologiích, řízení dodavatelských řetězců a distribučních cest, ale mohou také podstatně přispět ke předávání know-how. Vláda by měla paralelně zavést podpůrné inkubační programy, které by podněcovaly rozvoj start-upů v dotčených sektorech. Od roku 2009 se vláda pokoušela nalákat PZI pomocí různých iniciativ. Přesto se setkala s řadou překážek, jako je absence legislativy o domorodém vlastnictví, zákony podporující ekonomické posílení a nedostatečná ochrana majetkových práv. Tyto faktory vedou k tomu, že Zimbabwe je ve srovnání s ostatními zeměmi subsaharské Afriky v atraktivitě pro investory hodnoceno až na 45. místě z 48, což odráží zhoršující se ekonomický vývoj, politická nestabilita a nejistota ohledně finanční spolehlivosti vlády bez suverénního úvěrového ratingu. (Nyoni, 2017)

V prvním polovině roku 2020 Zimbabwe zaznamenalo závazky PZI ve výši 11 miliard dolarů, což představuje signifikantní nárůst v porovnání s 330 miliony dolarů v roce 2016. Podrobné rozčlenění těchto investic mezi jednotlivé sektory není k dispozici. Příliv PZI se zvýšil z 23 milionů dolarů v roce 2000 na 545 milionů dolarů v roce 2014, následně došlo k poklesu na 319 milionů dolarů v roce 2020. Podíl PZI na HDP se zvýšil z 0,31 % v roce 2000 na 3,84 % v roce 2014, avšak následně klesl na 2,35 % v roce 2016. Tento příliv byl negativně ovlivněn vysokými náklady na podnikání, které mají za následek snížení výnosnosti investic. Očekává se, že aktuální reformy vlády v oblasti podnikatelského prostředí budou mít pozitivní dopad na přilákání PZI. Na druhou stranu, celková hodnota PZI vzrostla z 1,2 miliardy dolarů v roce 2000 na 4,3 miliardy dolarů v roce 2020. Zimbabwe představuje pouze velmi malý podíl z celosvětových toků PZI, konkrétně přibližně 0,018 % v roce 2021. V období let

2010 až 2020 dominovaly ve schválených projektech zahraničních investic odvětví výroby, těžby a služeb. Celkový objem schválených investic se zvýšil z 521 milionů dolarů v roce 2010 na 6,6 miliardy dolarů v roce 2011, přičemž do roku 2020 došlo k poklesu na přibližně 1,5 miliardy dolarů. (Garwe, 2023)

2.5 Vývoj vzdělání v Zimbabwe

Rozvoj vzdělávací politiky v Zimbabwe představuje značnou komplikovanou výzvu, při jejíž tvorbě v zemi selhávají mnohé politické, historické, sociální a ekonomické faktory. Vzdělání v zemi jako všude po světě je klíčovým prvkem ve vývoji znalostí obyvatel, což dokládá vysoká míra gramotnosti dosahující 91,4 %. Zvláště pozoruhodný je nárůst gramotnosti mezi mládeží ve věku 15–24 let, který se mezi roky 1992 a 1999 zvýšil z 95 % na 98 %. V povinném věku pro školní docházku navštěvuje školy přibližně dvě třetiny dětí. Možnost získat kvalitní vzdělání je často spojena s lokalitou bydliště. Děti z venkovských a odlehlých oblastí se setkávají s obtížemi v přístupu k vzdělání, stejně jako děti se zdravotním postižením a děti z rodin, které si nemohou dovolit platit školné. (Garira, 2019)

Země se potýká s nedostatkem základních vzdělávacích materiálů, jako jsou učebnice a školní potřeby. Kromě toho často chybějící infrastruktura ve venkovských oblastech představuje další překážku pro studenty, kteří musejí do školy dopravovat z velkých vzdáleností. Avšak ani zajištění přístupu do škol nezaručuje dlouhodobé udržení studia. UNICEF uvádí, že v roce 2021 pouze 15 % dětí v zemi dokončilo střední školu. Střední školy navíc čelí vysoké míře předčasných odchodů během studia. UNICEF také poukazuje na socioekonomické rozdíly, které mají vliv na míru dokončení vzdělání. Zejména děti z venkovských oblastí často studium nedokončí. Jak děti postupují vzdělávacím systémem, prohlubuje se rozdíl v dokončení studia mezi dětmi z bohatších a méně majetných rodin. Dalším důležitým faktem je, že v Zimbabwe mají dívky menší pravděpodobnost dokončit vzdělání než chlapci. Příčinou je nutnost péče o domácnost, těhotenství či preferování chlapců v případě omezených finančních zdrojů v rodině. (Shava, 2021)

Jedním z cílů země bylo podněcování rozvoje vědeckých a technologických sektorů ekonomiky za účelem podpory národního rozvoje.

Většina výzkumných snah směřovala ke zlepšení v oblasti zemědělství. Rozpočet na zemědělský výzkum, který spravuje Zemědělská výzkumná rada se sídlem v Harare, která zahrnuje hned několik výzkumných institutů a botanickou zahradu. V laboratořích Blair Research ve městě Harare se vyvíjejí jednoduché inovativní technologie pro zlepšení kvality vody a likvidace odpadních vod. Mezi další výzkumné instituce patří Národní univerzita vědy a technologie v Bulawayu, založená v roce 1990, která nabízí fakulty průmyslové technologie a aplikovaných věd. Univerzita Zimbabwe v Harare, založená v roce 1955, zahrnuje fakulty zemědělství, elektro inženýrství, medicíny, přírodních věd a veterinární medicíny. Nabídku studijních programů v oblasti zemědělství a polytechniky doplňuje sedm vysokých škol. V letech 1987–1997 tvořili studenti přírodních věd a inženýrství 24 % zápisů na vysokých školách. (Garira, 2019)

Vzdělávací sektor se potýká s čím dál těžšími výzvami, přičemž pandemie HIV/AIDS představuje značné riziko pro studenty. Tato pandemie zasáhla hlavně produktivní věkovou skupinu 15–45 let. Při plánování vzdělávacích iniciativ je nutné brát v úvahu dopady HIV/AIDS, které mohou zvrátit dosavadní rozvojové úspěchy. V důsledku úmrtnosti a nemocnosti učitelů, studentů a rodičů způsobené HIV/AIDS se již nyní projevují známky zátěže ve vzdělávacím sektoru. Dalším faktorem, který negativně ovlivňuje rozvoj v Zimbabwe je čím dál větší odchod studentů do zahraničí. Ironií je, že tato migrace je určitým způsobem pro zemi prospěšná, jelikož do země přináší zahraniční měnu. (Mukwambo, 2019)

Více než dvě třetiny školáků Zimbabwe nemá přístup ke kvalitnímu a komplexnímu vzdělání, které by jim umožnilo naplnit svůj plný potenciál. Většina studentů, ať už na základních nebo středních školách, je vystavena tradičnímu memorovacímu způsobu výuky, který neodpovídá potřebám rozvíjející se dnešní doby. Tyto děti často žijí v těžko přístupných venkovských oblastech bez základní infrastruktury, jako je pitná voda nebo elektřina. Tyto děti čelí mnoha výzvám, včetně chudoby a hladu se školním systémem, který jim neposkytne nezbytné vzdělání pro únik z chudoby a vytvoření lepší budoucnosti. Politická a ekonomická nestabilita negativně ovlivňuje státní příjmy, což vede k nedostatečnému financování základních vzdělávacích služeb. Navíc již tisíce učitelů opustili zemi, aby unikly ekonomickému kolapsu způsobenému

hyperinflací, která v roce 2008 dosáhla vrcholu. To vedlo k masivnímu nedostatku kvalifikovaných a zkušených učitelů, což mělo za následek pokles kvality výuky. (Garira, 2020)

Prohlubující se ekonomická krize v Zimbabwe přispívá k neustálému poklesu kvality vzdělání ve školách s vysokými nároky. Každoročně, desítky tisíc studentů ani po sedmi letech základního vzdělání neumí číst, psát a postrádají základní matematické znalosti. V zemi je angličtina úředním jazykem a fakt, že tyto děti po ukončení studia nedokáží mluvit anglicky, poukazuje na krizi ve vzdělávání, která je neudržitelná a staví do nejisté budoucnosti většinu zimbabwských dětí. Když většina populace zůstane nevzdělaná má tato situace negativní dopad na celou zemi a zvyšování chudoby a ohrožením ekonomiky. Sektor vzdělávání je v rámci rozpočtového procesu většinou nedostatečně financován, což vede k nerovnoměrnému rozdělení vzdělávacích zdrojů v Zimbabwe, zejména mezi venkovskými a městskými oblastmi. V rozpočtu na rok 2023 bylo na vzdělávací sektor vyčleněno 14 % celkových výdajů, což představuje mírné zvýšení oproti 13,4 % v roce 2022. Omezené financování rozpočtů na vzdělávací sektor v důsledku úsporných opatření, která omezují vládní výdaje na sociální služby, vedlo ke kompromisu v kvalitě vzdělání ve školách. Děti z vyšších příjmových rodin si mohou dovolit lepší vzdělávací prostředí, a dokonce využívají alternativních metod učení, což jim umožňuje lepší vyhlídky do budoucna ve srovnání s dětmi z nižších příjmových skupin. Venkovské školy a školy v chudších oblastech trpí nedostatkem vhodné vzdělávací infrastruktury. Některé venkovské školy nemají adekvátní školní budovy, které by dětem poskytovaly úkryt během studia. Tato situace odhaluje nerovný přístup k vzdělávacím zdrojům a infrastruktuře v Zimbabwe, zejména mezi venkovskými a městskými oblastmi. Přístup ke kvalitnímu vzdělávacímu systému je nakloněn ve prospěch městských škol, což komplikuje rovnocenné porovnání studentů z venkova a měst. (Mukwambo, 2019)

I když je vládním činitelům jasné, jaké kroky je nutné učinit k zajištění spravedlivému přístupu ke vzdělání, pokračují v ignoraci potřeb znevýhodněných skupin společnosti, které se spoléhají na veřejný vzdělávací systém. V listopadu 2021 bylo oznámeno, že jako součást strategie národního rozvoje do roku 2025 je

plánovaná výstavba 3 000 základních a středních škol s internáty. Tento ambiciózní cíl měl především podpořit rozvoj lidského kapitálu a posílit tak národní konkurenceschopnost. Záměrem vlády bylo zabezpečit dostupnost vzdělání pro všechny vrstvy populace. (Shava, 2021)

2.6 Vývoj zdravotnictví v Zimbabwe

Zdravotní péče v Zimbabwe, která se kdysi pyšnila vysokou úrovní se nyní nachází v hluboké krizi. Nemocnice se potýkají s akutním nedostatkem lékařů a základních lékařských materiálů. Zdravotní stav v zemi se zhoršuje a mnoho zařízení není schopno provádět ani základní chirurgické zákroky kvůli nedostatku anestetik, chirurgického materiálu a dalších nezbytností. Země se ocitla v této situaci hned z několika důvodů. Ekonomická situace země je kritická od roku 1998, kdy se hrubý domácí produkt propadl o více než polovinu. Situaci také dále zhoršuje hyperinflace. Více než 80 % ze 13 milionů obyvatel žije pod hranicí chudoby stanovené státem. Nedostatek základních potravin je běžný a více než čtyři miliony lidí jsou závislí na potravinové pomoci. (Mugwagwa, 2017)

Základním cílem každého zdravotnického systému je zajištění dobrého zdravotního stavu obyvatelstva, kde každý má právo na přístup ke kvalitní péči. Správné rozdělení potřebných zdrojů, včetně financí, umožňuje dostupnost zařízení, nezbytných léků a kvalifikovaného personálu. V rozvojových zemích, jako je Zimbabwe, je přístup k péči často komplikován velkými vzdálenostmi k zdravotnickým zařízením a dostupností financí na cestu nebo zaplacení péče. Lidé na venkově se tak často musí vydávat na dlouhé cesty k nejbližšímu zdravotnickému zařízení, které se může od nich nacházet až 50 km daleko. (Guzha, 2018)

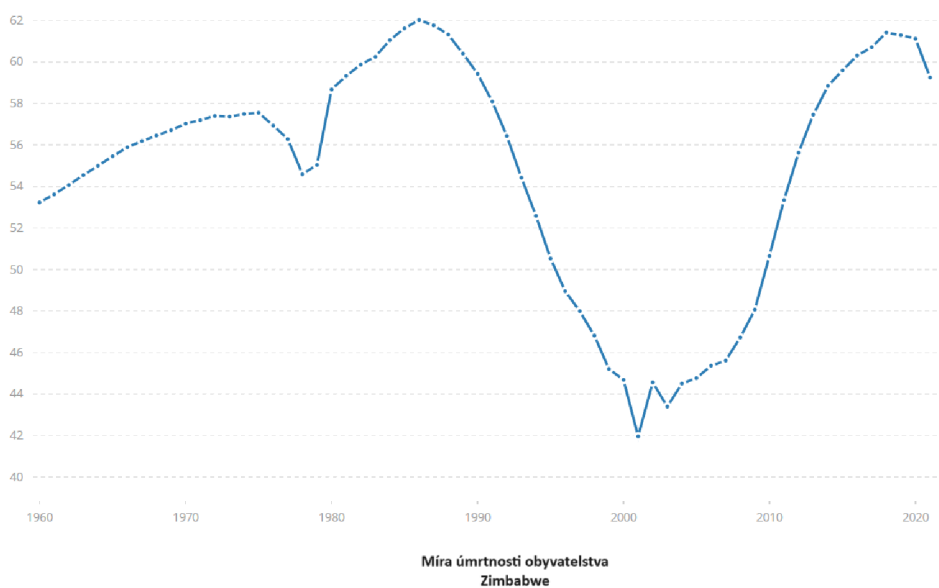
Dostupnost péče dále komplikuje špatná infrastruktura, jako jsou rozbité silnice, které vytvářejí někdy značné bariéry pro dopravu. V Zimbabwe navíc ekonomické problémy vedou k tomu, že mosty poškozené záplavami nejsou opraveny. To komplikuje nejen dopravu pacientů, ale také zajištění včasného přísunu lékařských potřeb do venkovských zdravotnických zařízení. Přestože jsou zdravotní služby teoreticky přístupné a cenově dostupné, v praxi často dochází k nedostatku léků a to zejména na venkově. Ekonomická krize také způsobila

nedostatek lékařského materiálu a vybavení ve veřejných zařízeních, což omezuje možnosti pro léčbu. (Mhazo, 2023)

Zimbabwe patří mezi země s nejvyšším počtem případů nákazy HIV/AIDS na světě, odhaduje se, že nemoc zabíjí více než 3 000 lidí týdně. Systémy základních služeb ve městech, jako jsou zásobování vody a kanalizace, selhávají pod vedením Roberta Mugabeho. Hlavní město Harare čelí pravidelným výskytům cholery. Chirurgické zákroky v centrálních nemocnicích byly zastaveny a i nouzové operace často závisí na tom, zda mají příbuzní pacientů možnost nakoupit potřebné léky, materiál pro šití ran a zásoby krve. Počet případů dětské mozkové obrny roste kvůli selhání porodnických služeb, lékárny jsou prázdné a sanitky nefunkční kvůli nedostatku paliva a náhradních dílů. (Riley, 2020)

Podle vládních údajů zemi opustilo více než 4 000 lékařů a sester mezi lety 2021 a 2022, což ještě více oslabilo již tak křehký zdravotní systém. Migrace zdravotnického personálu oslabilo schopnost poskytovat péči v mnoha okresech, kde země provozuje 1 170 veřejných zdravotnických zařízení, z toho 997 ve venkovských oblastech. Tyto zařízení slouží zhruba pro 8 milionů lidí s pouhými 11 054 sestrami. Zimbabwe navíc dluží 17 miliard dolarů a nemůže získat mezinárodní půjčky. Země také nesplnila cíl Abujské deklarace z roku 2001 o věnování 15 % ročního rozpočtu na zdravotnictví. Vláda se pokoušela o navýšení

rozpočtu pro zdravotnictví v roce 2010 avšak tyto pokusy nebyly nikdy realizovány. (Mhazo, 2023)

Graf 2.3: Míra úmrtnosti obyvatelstva Zimbabwe, Zdroj: vlastní zpracování podle - World Bank Open Data (2021)

Pokles očekávané délky života na 37 let u mužů a 34 let u žen v roce 2017 odhaluje závažnost situace. Zimbabwe dokázalo snížit prevalenci HIV z 33 % na 16 %, hlavně díky snížení míry prevalence ve věkové skupině 20–25 let. I když země nemá efektivní zdravotní péči, přesto se jí podařilo snížit dětskou úmrtnost díky úspěšným opatřením proti HIV. Toto opatření pro snižování infekce HIV pomohlo snížit počet úmrtí dětí do 5 let na 102 z 1000 v roce 2006 a na 82 z 1000 v roce 2016. (Mugwagwa, 2017)

Na počátku 21. století se mnoho Zimbabwečanů snažilo hledat léčbu na HIV/AIDS v Mosambiku, kde mohli získat antiretrovirální léky. Oproti jiným africkým zemím Zimbabwe obdrželo jen minimální mezinárodní podporu pro boj proti HIV. Problém migrace odborníků zhoršuje situaci ještě více, když v zemi vychází jeden lékař na 12 000 obyvatel, avšak v celé zemi je registrováno pouze 800 lékařů. (Guzba, 2018)

Nedostatek sterilizovaného zdravotního vybavení zvyšuje riziko nákazy HIV mezi zdravotníky. Kvalita vzdělávacího systému kolísá což znemožňuje studentům medicíny a zdravotnických studií získat dostatečné vzdělání. Další obavou pro zdravotnické profesionály je jejich osobní bezpečnost v nestabilním politickém prostředí Zimbabwe. Byly zaznamenány případy, kdy někteří lékaři a zdravotní sestry čelili hrozbám, od armády Roberta Mugabeho za údajné poskytování lékařské péče příznivcům opozice, kteří byli napadeni státními silami. V důsledku toho mnoho kvalifikovaných zdravotních pracovníků emigrovalo do Jihoafrické republiky, Botswany, USA, Austrálie a nebo Kanady. Oficiální údaje ukazují, že pouze 25 % ze 425 lékařských míst ve státním zdravotnickém systému je obsazených. Méně než 13 % míst pro provinciální specialisty a pouze 22 % míst pro specialisty v nemocnicích jsou zaplněna. Mnozí zdravotníci doufají v možnost odchodu do Velké Británie, kde Národní zdravotní služba (NHS) nabírá velké množství pracovníků z rozvojových zemí. K červnu 2022 NHS zaměstnávala 5 460 Zimbabwečanů, 4 581 Ghanců, 5 833 Pákistánců a 15 439 Nigerijců a mnoho dalších občanů z rozvojových států. (Riley, 2020)

Téměř 40 % obyvatelstva Zimbabwe žije ve městech, což představuje šestiprocentní nárůst během posledních deseti let. S rostoucím trendem urbanizace se zvyšuje počet chudých ve městech. Většina nedostatečně očkovaných dětí žije ve slumech velkých měst, jako jsou Harare, Bulawayo a Mutare. Průzkum provedený UNICEF a dalšími partnery z roku 2019, ukázal, že většina dětí do pěti let které trpí nevolnostmi žije právě v těchto městských oblastech. Přestože domácí porody jsou na venkově třikrát častější než ve městech, nejvyšší počet úmrtí matek je hlášen právě z měst. To je způsobeno nedostatkem v primární zdravotní péči, zejména v okrajových městských oblastech, a například většina žen je nuceno vyhledávat služby v centrálních nemocnicích. To vede k přetížení těchto zařízení, snížení kvality péče a vytěsnění komplikovanějších případů, které vyžadují speciální péči. Situaci dále zkomplikovaly důsledky pandemie COVID-19. (Gage, 2022)

Většina obyvatelstva žije na venkově, kde mají lidé největší potřebu, avšak nejmenší přístup ke zdravotní péči. Pro zavedení změn, vláda a financující subjekty začínají zapojovat místní komunity do podpory zdravotnictví. Jakož je například podpora lékařů v propagaci a poskytování zdravotní péče v domorodých oblastech s důrazem na místní zvyky. Vláda poskytuje zdravotní péči často s využitím komunitních léčitelů za přítomnosti kvalifikovaného doktora pro zachování tradice a místní obyvatelé takto úspěšně přijímají zdravotní léčbu. Tato úsilí byla úspěšná v mnoha oblastech a zlepšují tak globální zdraví v zemi, včetně boje proti HIV/AIDS, péči o děti, malárii a tuberkulóze. (Guzha, 2018)

Ke konci roku 2021 bylo Harare mezi deseti okresy ze 64 s nejnižším proočkáním proti spalničkám a zarděnkám. Ke zhoršení došlo o 20% ve městech a ve venkovských oblastech o 10%. Naopak byl zaznamenán pokles poměru mateřské úmrtnosti v centrálních nemocnicích v Harare. I když pozornost investic směřována k rozvoji zdravý občanů na venkově je nezbytná je také třeba pokrýt i další sektory. Občané žijící na pokraji měst a městských slumech nutně potřebují přístup ke zdravotní péči. Vzhledem k vysoké míře neobsazenosti zdravotnického personálu, až 70 % v některých veřejných zdravotnických zařízeních, rostou chronické neinfekční onemocnění, jako je diabetes, hypertenze a rakovina, a doprovázena vysokou dětskou úmrtností. Klesajícím, ale stále

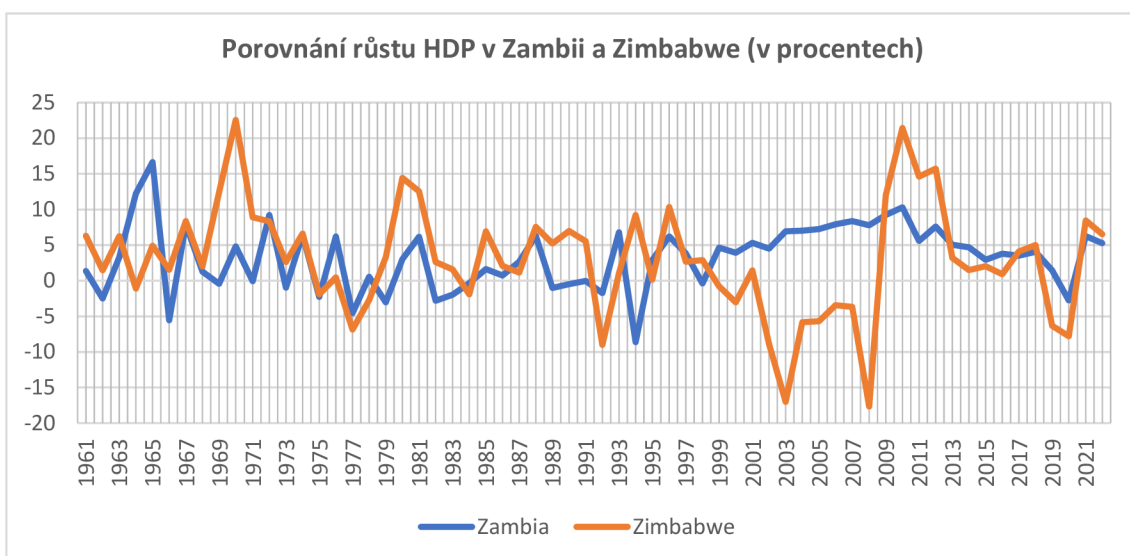
vysokým mírám infekce HIV/AIDS a tuberkulózy, není překvapující, že většina zdravotních ukazatelů země se v posledním desetiletí výrazně zhoršila, jako u většiny afrických zemí. Kromě trvalých výzev ve všech blocích zdravotního systému je správa zdravotnictví obecně náročnou oblastí pro Zimbabwe a další rozvojové země, zejména s ohledem na migraci zdravotnického personálu do soukromého sektoru a do rozvinutých zemí. (Gage, 2022)

Během pandemie COVID-19 Zimbabwe naléhavě potřebovala nezbytné komodity, včetně dodávky vakcín, kyslíku, laboratorních diagnostických testů, antigenních léků, osobního ochranného a dalšího lékařského vybavení pro další zlepšení řízení případů COVID-19. Další komplikací v zemi je nesprávné dodržování opatření pro prevenci a kontrolu infekcí a pro potlačení šíření COVID-19. K únoru 2022 byl kumulativní počet případů na 230 335 tisíce, s 220 823 tisíci uzdraveními a 5 360 úmrtími od začátku vypuknutí nemoci v zemi. Kumulativní úmrtnost případů byla 2,3 %. Hlavní výzvy byly nedostatečné sekventování s nízkým přístupem a dostupností k vybavení a zásobám pro řízení závažných případů. V zemi přetrvává nedostatečná organizace a dohled ve sledování osob, s kým přesně infikované osoby do přišly kontaktu. (Mhazo, 2023)

3. Komparace Zambie a Zimbabwe

V období, kdy byli země spojeny ve tři kolonie vynikala Jižní Rhodesie, dnešní Zimbabwe z hlediska politického, infrastrukturního i finančního, protože zde byla soustředěna většina evropských obyvatel. Na rozdíl od ní, Severní Rhodesie, dnešní Zambie a Nyasaland, dnes Malawi, byli Jižní Rhodesii téměř ve všech směrech utlačováni a zanedbáváni. Zambie v tomto období ze své těžby nerostného bohatství, zejména mědi, i přes to, že byla hlavním vývozním artiklem, neměla téměř nic, všechna vládní a firemní sídla i sekundární průmysl byly totiž soustředěny na jihu. Po rozpadu tří kolonií přestala být samostatně vyhlášená Jižní Rhodesie, pojmenovaná jako republika Rhodesie, uznávaná a byla považována pouze za vzbouřenou kolonii. Ze samostatné Zimbabwe se takto postupně, po období svého rozkvětu, stal politicky nestabilní stát plný vnitřních konfliktů. Zatímco Zambie se po rozpadu rozvíjela, jak infrastrukturně, tak politicky i ekonomicky. Stát konečně začal na plno využívat svého nerostného bohatství ve

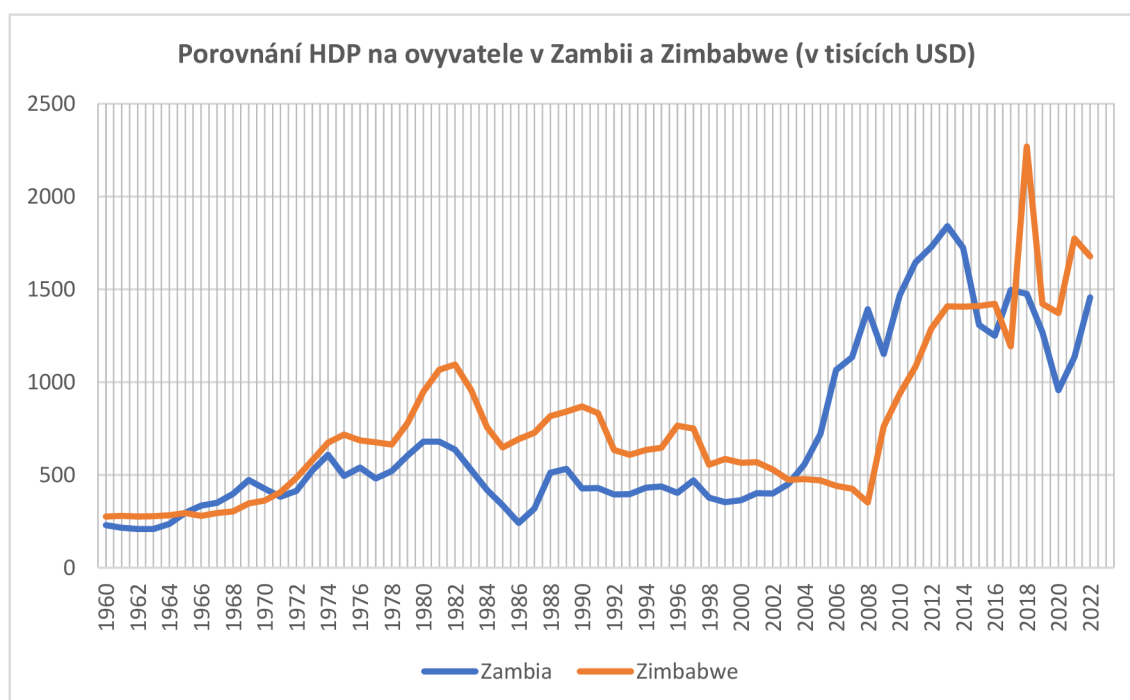
svůj prospěch, zvolil si i přes drobné komplikace, dobrou vládu a nyní se může nadále jako svobodný stát rozvíjet. Navzdory koloniální minulosti, orientované ve

prospěch Zimbabwe, se Zambii podařilo si vybudovat po osamostatnění silnou a udržitelnou základnu pro rozvoj nového svobodného státu.

Graf 3.0: Porovnání růstu HDP v Zambii a Zimbabwe (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování

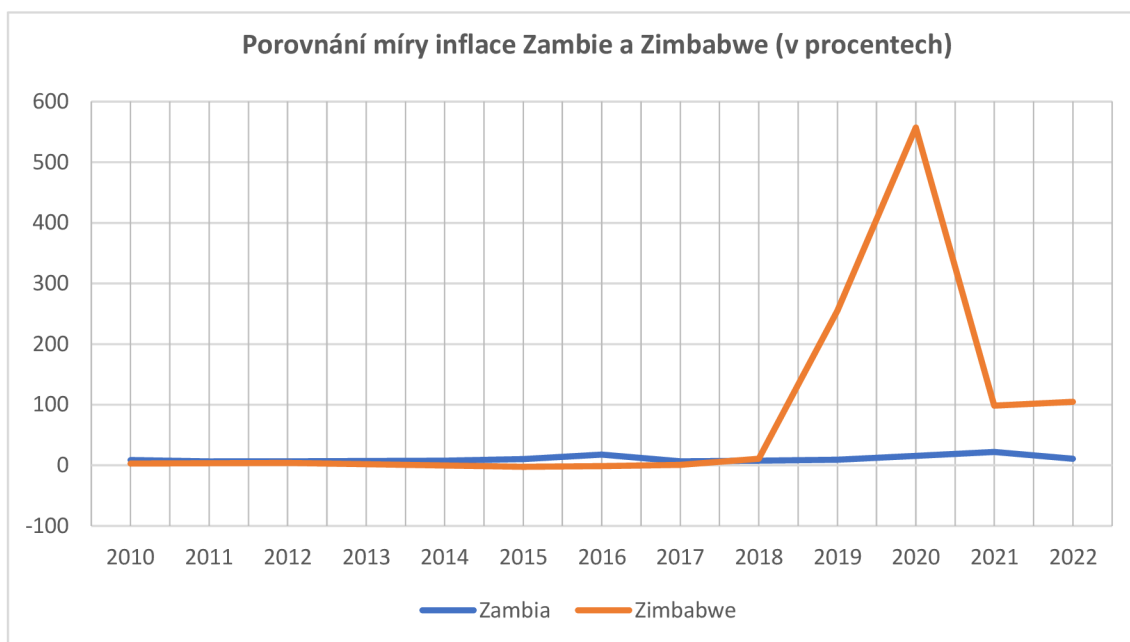
Zambijská ekonomika je silně závislá zejména na těžbě, mědi a kobaltu, která tvoří více než 70 % jejích exportních výnosů. Naproti tomu Zimbabwe se potýká s následky politických rozhodnutí a mezinárodní izolace, což vedlo k hlubokému ekonomickému úpadku, i když má také významný zemědělský a

těžební sektor. Zimbabwe zažilo dramatický pokles HDP na obyvatele a průměrné délky života od získání nezávislosti, zatímco Zambie ukazuje některé známky ekonomického zotavení a růstu HDP po ekonomickém poklesu.

Graf 3.1: Porovnání HDP na obyvatele v Zambii a Zimbabwe (v tisících USD), Zdroj: vlastní zpracování

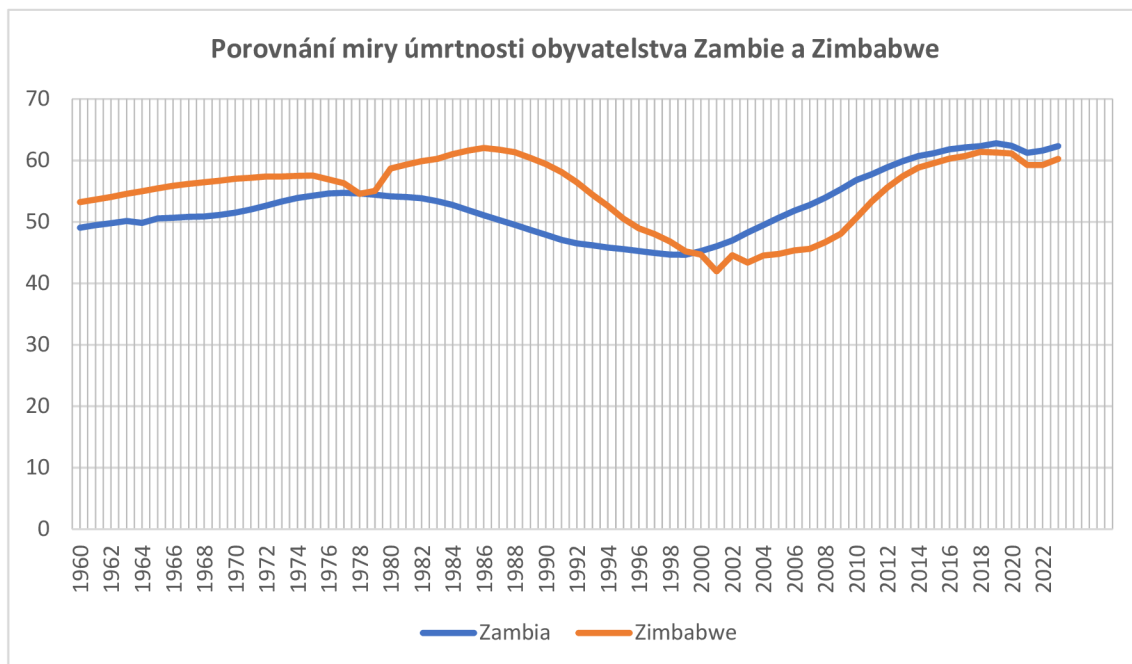
Zimbabwe trpělo rekordní hyperinflací, která v roce 2008 dosáhla 600 procent, ačkoli se situace stabilizovala zavedením více měnového režimu. Zambie na druhé straně čelila vysoké, ale stabilnější inflaci. Obě země mají vysoký rozpočtový deficit a dluh, ale Zimbabwe se navíc potýká s dluhovou krizí, která komplikuje schopnost země přilákat investice a získat nový kapitál. Zimbabwe se snaží přilákat přímé zahraniční investice navzdory politickým a ekonomickým překážkám, zatímco Zambie se zdá být více zaměřena na rozvoj svého těžebního sektoru a infrastruktury.

Graf 3.2: Porovnání míry inflace Zambie a Zimbabwe (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování

Obě země čelí sociálním a ekonomickým výzvám, včetně vysoké míry chudoby a nedostatku přístupu k formálním finančním institucím. Nicméně Zimbabwe čelí mnohem větším výzvám, jako je nedostatek hotovosti, vysoká míra korupce a nedostatečná ochrana majetkových práv, které brzdí ekonomický růst a rozvoj.

V Zambii byly zaznamenány významné kroky k rozvoji vzdělávacího systému, zejména ve zvýšení zápisu do škol a podpoře čtenářské gramotnosti. Země se snaží o zlepšení kvality vzdělání prostřednictvím různých programů a podporuje rozvoj soukromého sektoru ve vzdělávání. Zimbabwe čelí komplikovaným výzvám ve vzdělávání, které zahrnují nedostatek základních

vzdělávacích materiálů, infrastruktury a vysoké míry předčasného ukončení školní docházky. Přestože země dosáhla vysoké míry gramotnosti, socioekonomické rozdíly a preference v rodinách ovlivňují dokončení vzdělání, zejména u dívek.

Graf 3.3: Porovnání míry úmrtnosti obyvatelstva Zambie a Zimbabwe (v procentech), Zdroj: vlastní zpracování

Zambie se soustředí na posílení svého zdravotního systému s cílem snížit úmrtnost novorozenců a dětí mladších pěti let. Implementuje rozsáhlé programy, jako je boj proti HIV, malárii a podpora plánování rodiny. Rozpočet na zdravotnictví a infrastruktura jsou pro zemi prioritou. Zimbabwe se potýká s hlubokou krizí ve zdravotní péči, která zahrnuje akutní nedostatek lékařů, lékařských materiálů a vysokou úmrtnost v důsledku HIV/AIDS. Ekonomická situace a hyperinflace mají negativní dopad na dostupnost a kvalitu zdravotní péče.

V obou zemích ovlivňují ekonomické a sociální výzvy jak vzdělávací, tak zdravotní systém. Zambie se snaží o rozvoj a zlepšení obou systémů prostřednictvím vládních iniciativ a podpory ze strany mezinárodních organizací. Zimbabwe však čelí krizi, která je způsobena politickou a ekonomickou nestabilitou. Vzdělávací a zdravotní systémy jsou podfinancované a nedostatečně vybavené, což má za následek nízkou kvalitu služeb a omezený přístup k nim. Zambie vyvíjí úsilí o řešení nedostatků ve svých systémech prostřednictvím inovativních přístupů a podpory od mezinárodních partnerů. Zimbabwe se snaží o řešení svých výzev, ale je silně ovlivněna vnitřními a vnějšími faktory, které komplikují zavedení účinných řešení.

Závěr

Na závěr je třeba podotknout, že komparace Zambie a Zimbabwe odhalila komplexní síť faktorů ovlivňujících jejich rozvoj od získání nezávislosti. Přes společný historický a geografický kontext se tyto dvě země vydaly na značně rozdílné cesty. Zimbabwe byla výrazně ovlivněna politickou nestabilitou, finančním kolapsem, které vedli k ekonomickým výzvám a sociálním nepokojům. Naproti tomu Zambie si drží svou politickou stabilitu, která podporuje ekonomický růst, vývoj školství a zdravotní péče.

Zambie vyniká nad Zimbabwe v mnoha ohledech především v suverénosti státu. Zambijská vláda a příslušná ministerstva neustále pracují na nových programech a dalších způsobech ke zlepšení ekonomické situace v zemi. Oproti Zimbabwe země má stabilní federální měnu, která je schopná být součástí devizového trhu a ustát inflaci. Se svými finančními rezervami Zambie nakládá zodpovědně a je otevřená informovat širokou veřejnost o svých investicích. Proto do země proudí zahraniční investice spojené se zájmem o Zambijské nerostné bohatství v zemi. Zambie implementuje nové metody ve vzdělávání a medicíně. Tato práce přispěla k hlubšímu porozumění tomu, jak historické dědictví, ekonomické modely a strategie rozvoje spolu náležitě interagují a formují osudy obou národů. Zároveň poukazuje na potřebu pokračujícího výzkumu, aby se řešily trvalé výzvy, kterým obě země čelí.

Seznam literatury

Bozzani F. M., Griffiths U. K., Blanchet K., Schmidt E. 2014. Health systems analysis of eye care services in Zambia: evaluating progress towards VISION 2020 goals.

Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1186/1472-6963-14-94>

Chapfika B., 2023. Critique of Education Reforms in Zimbabwe: Challenges and Prospects. *Journal of African Education*. Dostupné z:

<https://journals.co.za/doi/abs/10.31920/2633-2930/2023/v4n1a12>

Chikalipah S., Makina D. 2019. Economic growth and human development: Evidence from Zambia. Dostupné z: <https://doi.org/10.1002/sd.1953>

Chirwa T. G., Odhiambo N. M. 2017. Sources of Economic Growth in Zambia: An Empirical Investigation. Dostupné z:

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0972150916668449>

Chisebe S., Winfridah K., Sibanda L. 2023. The Effect of Poverty on the Provision of Quality Education: A Case of Selected Secondary Schools in Mansa District of Luapula Province, Zambia. Dostupné z:

<https://vipublisher.com/index.php/vij/article/view/108/100>

Deelder E. 2022. Health care seeking in modern urban LMIC settings: evidence from Lusaka, Zambia. *BMC Public Health*, Dostupné z:

<https://link.springer.com/article/10.1186/s12889-022-13549-3>

Dlamini B., Schutte D. P. 2020. An overview of the historical development of Small and Medium Enterprises in Zimbabwe. Dostupné z:

<https://doi.org/10.1080/13215906.2020.1835704>

Frederiksen T., 2013. Seeing the Copperbelt: Science, mining and colonial power in Northern Rhodesia. *Geoforum*. Dostupné z:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0016718512001844>

Gage A. D., Gotsadze T., Seid E., Mutasa R., Friedman J. 2022. The influence of Continuous Quality Improvement on healthcare quality: A mixed-methods study from Zimbabwe. Dostupné z:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S027795362200137X>

Garira E. 2020. Needs assessment for the development of educational interventions to improve quality of education: A case of Zimbabwean primary schools. *Social Sciences & Humanities Open*, 2. Dostupné z:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590291120300097>

Garira E., Howie S., Plomp T. 2019. An analysis of quality of education and its evaluation: A case of Zimbabwean primary schools. *South African Journal of Education*, 39. Dostupné z: <https://www.ajol.info/index.php/saje/article/view/187652>

Garwe E., 2023. Higher Education in Zimbabwe. Chronicles on African Philosophy of Higher Education. Dostupné z:

<https://brill.com/display/book/9789004543805/BP000018.xml>

Ginsburg M., Balwanz D., Banda D., Park J., Tambulukani G., Yao W. 2014. Opportunity to Learn and Its Consequences for Student Learning Outcomes in Basic Education Schools in Zambia. Dostupné z: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1216880>

Guzha B. T., Magwali T. L., Mateveke B., Chirehwa M., Nyandoro G., Munjanja S. P. 2018. Assessment of quality of obstetric care in Zimbabwe using the standard primipara. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1186/s12884-018-1863-5>

Hampwaye G. 2008. Local Economic Development in the City of Lusaka, Zambia. Urban Forum 19, 187–204. Dostupné z:

<https://link.springer.com/article/10.1007/s12132-008-9027-8>

Harrison D., Phiri D., Mwaka C. F. Nachimwenda E. 2021. Value of Traditional Ceremonies in Socio-Economic Development. A Case of Some Selected Traditional Ceremonies in Zambia. Dostupné z: <https://doi.org/10.20431/2349-0381.0802012>

Kashimani, E. M., 1995 ZAMBIA: THE DISINTEGRATION OF THE NATIONALIST COALITIONS IN UNIP AND THE IMPOSITION OF A ONE-PARTY STATE, 1964-1972. *Transafrican Journal of History* 24, 23–69. Dostupné z:

<https://www.jstor.org/stable/24328653>

Katamba B. M., Bwembya P., Hamooga T. E., Chola M., Jacobs C. 2018. Demand Side Factors Associated With Quality Antenatal Care Services: A Case Study of Lusaka District, Zambia. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2018.00285>

Kelly M. J. 1991. Education in a Declining Economy: The Case of Zambia: 1975-1985. EDI Development Policy Case Series. Analytical Case Studies Number 8. Dostupné z: <https://eric.ed.gov/?id=ED337411&fbclid=IwAR3ExVTG1OBm3RseBLVgTryxnR5VoEAJYsoo54uxAea0P8V-41WMX4ebF88>

Kolala C., Dokowe A. 2021. Economic potential of industrial minerals in Zambia - A review. Dostupné z:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301420721000143>

Konczacki, Z. A., Parpart, J. L., Shaw, T. M. 2016. Studies in the Economic History of Southern Africa: Volume 1: The Front Line states. Routledge.

Mago S., Musasa G., Matunhu J. 2013. The impact of globalization on business and economic development in Zimbabwe. Dostupné z:

https://koreascience.kr/article/JAKO201317054958946.pdf?fbclid=IwAR3oD9eiVJQeh-t-EF95vkjstbFvp3mo2-dGAjzbu_WAXE800b54x7W_Of4

- Makina, D. 2010. Historical Perspective on Zimbabwe's Economic Performance: A Tale of Five Lost Decades. *Journal of Developing Societies*, 8th June. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0169796x1002600105>
- Malinga W. 2017. 'From an Agro-Based to a Mineral Resources-Dependent Economy': A Critical Review of the Contribution of Mineral Resources to the Economic Development of Zimbabwe. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08039410.2017.1378711>
- Masiye F., Kaonga O. 2016. Determinants of Healthcare Utilisation and Out-of-Pocket Payments in the Context of Free Public Primary Healthcare in Zambia. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5144876/>
- McCoy D. C., Zuilkowski S. S., Yoshikawa H., Fink G. 2016. Early Childhood Care and Education and School Readiness in Zambia. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19345747.2016.1250850>
- Mfula. Ch., 2023. Zambia's economic growth to slow in 2023 but debt restructure on track, budget plan shows. Dostupné z: <https://www.reuters.com/world/africa/zambias-economic-growth-slow-2023-debt-restructure-track-budget-plan-2023-07-16/>
- Mhazo A., 2023. Inequality and private health insurance in Zimbabwe: history, politics and performance. *International Journal for Equity in Health*. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1186/s12939-023-01868-9>
- Moyo L., Mafuso L. T. 2016. The Effectiveness of Foreign Aid on Economic Development in Developing Countries: A Case of Zimbabwe (1980-2000). Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09718923.2017.1305554>
- Mugwagwa J., Geoffrey B., Chinyadza, J., 2017. Private Sector Participation in Health Care in Zimbabwe: What's the Value Added and Institutional Challenges? Dostupné z: <https://oro.open.ac.uk/48668/>
- Mukwambo P., 2019. Policy and practice disjunctures: quality teaching and learning in Zimbabwean higher education. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03075079.2019.1596075>
- Mushingeh, C., 1994. UNREPRESENTATIVE "DEMOCRACY": ONE-PARTY RULE IN ZAMBIA, 1973-1990. *Transafrican Journal of History* 23, 117-141. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24520273>
- Mutenga M., 2015. The Determinants of Zimbabwe's Economic Policies on Socio-Economic Development: 1980-2015. Dostupné z: <https://www.proquest.com/openview/069e64a8611bb5394850640fc0d59deb/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2026366&diss=y&fbclid=IwAR12sZLfbop4vPBWjT2akZMHME9Q74zGsZMI8ytJhF8CoA1SwcJp35GzedM>

- Mwanza D. S., 2020. Critical Reflections on the Zambian Education System and the Teaching of English in Post-Colonial Zambia. Dostupné z: <https://dspace.unza.zm/server/api/core/bitstreams/0513c6f7-fbf5-499c-965d-e9508e94ceff/content>
- Ndlovu-Gatsheni, S. J. 2009. The Ndebele Nation: Reflections on Hegemony, Memory and Historiography. Rozenberg Publishers.
- Nyoni T., Bonga W. G. 2017. Population Growth in Zimbabwe: A Threat to Economic Development? Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2997512
- Phiri J., Ataguba J. E. 2014. Inequalities in public health care delivery in Zambia. *Int J Equity Health* 13. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1186/1475-9276-13-24>
- Raftopoulos, B., Mlambo, A. (ed.) 2009. *Becoming Zimbabwe. A History from the Pre-colonial Period to 2008*. African Books Collective.
- Riley T., Madziyire M. G., Owolabi O., Sully E. A., Chiato T. 2020. Evaluating the quality and coverage of post-abortion care in Zimbabwe: a cross-sectional study with a census of health facilities. Dostupné z: <https://bmchealthservres.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12913-020-05110-y>
- Roberts, A. 1976. *A History of Zambia*. Heinemann Educational Books Ltd.
- Saunders, R., 2019. An extractive developmental state in Southern Africa? The cases of Zambia and Zimbabwe. *Developmental States beyond East Asia*. Dostupné z: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780429055645-8/extractive-developmental-state-southern-africa-cases-zambia-zimbabwe-richard-saunders-alexander-caramento>
- Scarritt, J. R. Nkiwane, S. M. 1996. Friends, Neighbors, and Former Enemies: The Evolution of Zambia-Zimbabwe Relations in a Changing Regional Context. *Africa Today*, Jan. - Mar., 1996. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4187079>
- Shava G. N., Chasara T., Hahlani O. S. 2021. Sustainable Development Goal (SDG) 4 on Quality in Education, Current Issues in Zimbabwe Higher Education, Educating for the future. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/353481603_IJRISS_Volume_V_Issue_VI
- Simson, H. 1985. *Zambia a country study*. Scandinavian Institute of African Studies.
- South African History Online. 2019. The Ndebele in history. Dostupné z: <https://www.sahistory.org.za/article/ndebele-history>
- Tembo, A. 2021. *War and Society in Colonial Zambia, 1939–1953*. Ohio University Press.
- Zvobgo, Ch. J. M., 2009. *A History of Zimbabwe, 1890-2000 and Postscript, Zimbabwe, 2001-2008*. Cambridge Scholars Publishing.